

**HUNYADI JÁNOS TÖRÖKELLENES POLITIKÁJÁNAK
KELETI HATÁRAI ÉS LEHETŐSÉGEI**

Kelet-Közép-Európa a XV. század első felében

A rigómezei csata (1448), de már előbb a várnai ütközet (1444) véget vetett a keresztény világ reményeinek, hogy felszabadíthatja Konstantinápolyt. A várnai vereséget már a maga idejében ellentétesen ítélték meg. Akárcsak a nikápolyi csata (1396) után, ebben az esetben is a kortársak közül sokan árulást emlegettek, a genovaiakat és a románokat vádolták árulással, vagy éppen Hunyadi János erdélyi vajdát, illetve I. (a lengyel trónon III.) Ulászló lengyel és magyar királyt katonai döntéseikért tették felelőssé a vereségért. Ami II. Murád szultánt illeti, a keresztény világ még a várnai győzelem után sem tartotta őt valódi fenyegetésnek.¹

Az egymással szembenálló személyiségek sorában kiemelkedő hely illeti meg II. István (Stefan) moldvai vajdát, aki az eseményeknek, igaz sokszor csak közvetetten, maga is részese volt. Azok közé tartozott, akik Közép- és Délkelet-Európa térképét alakították a XV. század közepén. Abban az időben került sor ugyanis a Dnyeszterfehérvár (Cetatea Albă, Maurocastro, Akkerman) elleni meghiusult török támadásra (1420). Erre a történetírás régóta úgy tekint, mint az első moldvai–török konfliktusra, amivel a keresztény-ség és a *hatalmas török Porta* közötti frontvonal Moldvával is kibővült.²

1393–94-ben I. Mircea (Mircea cel Bătrân, azaz Öreg Mircea,) havasalföldi fejedelemhez hasonlóan a moldva fejedelem, I. Roman is sereget küldött hűbérura, Luxemburgi Zsigmond támogatására, aki I. Bajazid ellen indított támadást a Duna alsó folyásánál. Zsigmond alig két évvel ezután indított I. István, I. Roman utóda ellen sikertelen hadjáratot, amit így a német források Moldva török kézre kerülése időpontjának tekintenek. Végül is István csatlakozott Zsigmond törökellenes koalíciójához, elsősorban a nikápolyi csata (1397) után elnyert erdélyi, Dés környéki birtokai révén. Az események Moldva fiatal államát belesodorták a keresztény világ délkeleti határain dúló hatalmas ellentétekbe.³

¹ *Pall Francisc*: Les relations entre la Hongrie et Skanderbeg. *Revue Historique du Sud-Est Européen*, X. (Bucharest, 1933.), 4–6., 119–141. o.; *O. Halecki*: The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems. New York, 1943. (A továbbiakban: *Halecki 1943.*); *Halil Inalcik*: Ottoman Methods of Conquest. *Studia Islamica*, II. (Paris, 1954.) 104–129. o.; *Ivan Djurić*: Le crépuscule de Byzance. Paris, 1996. 329–339. o.; The Crusade of Varna 1443–1445. Szerk.: *Colin Imber*. Aldershot, 2006.

² Lásd például: *Nicolae Grigoraș*: Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman până la domnia lui Ștefan cel Mare. [Moldva kapcsolatai a török Portával Stefan cel Mare uralkodásáig.] *RdI*, XXVIII. (1975.) 1. sz. 33–34. o.; *Dan Mureșan*: Isihazmul și prima etapă a rezistenței la deciziile conciliului florentin în Moldova. 1442–1447. [Az isizhazmus és a firenzei zsinat határozataival szembeni ellenállás első hulláma Moldvában (1442–1447).] *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Historiae*, XLIV. (Cluj [Napoca], 1999.) 1–2. sz. Különösen: 3–57. o.

³ DRH D. I. 102. sz., 169. o.; *Leben und Taten der türkischen Kaiser*. Die anonyme vulgärgriechische Chronik. Codex Barberinianus Graecus (Anonymus Zoras). In: *Osmanische Geschichtsschreiber*, VI. Szerk.: *Richard F. Kreutel*. Graz, 1971. 37. o.; *Thomas Ebendorf*: *Chronica regem Romanorum*. In: *Monumenta Germaniae Historica*, Hannover, [I.] Scriptorum, [sub-section 7]. *Scriptores Rerum Germanicarum*. (Novae Series, Bd. 18.) Szerk.: *Harald Zimmermann*. Hanover, 2003. 552. o.; *Długosz 1883*. p. 154.; *D.-I. Mureșan*:

Később I. Sándor (Alexandru cel Bun, azaz Jó Sándor) moldvai fejedelem is rákényszerült, hogy alkalmazkodjon. Rugalmas politikájával kísérletet tett arra, hogy állama egyensúlyozzon a térség nagyhatalmai között. Ez a stratégia azonban Moldvát a politikai szétesés küszöbéhez juttatta először 1412-ben, majd később 1429-ben. Ez magyarázza Zsigmond király tervét, hogy Moldvát felossza Magyarország és Lengyelország között, mellyel már II. Ulászló lengyel király is egyetértett, de az elgondolás túlélte a XV. század török ellenes harcait is.⁴

Tudomásunk szerint 1408-ban a pápa még törökellenes erőként számított Moldvára. 1412-ben, a török polgárháború kapcsán vádolták meg először Moldvát azzal, hogy elárulta a keresztény ügyet. Ez a vád adott lehetőséget Zsigmondnak arra, hogy javasolja Moldva felosztását, amit kezdetben a litvánok ellenállása, majd később Zsigmond és I. Mehmed Havasalföld miatt kitört konfliktusa akadályozott meg.⁵

Ám ha Moldva meg is menekült a felosztástól, egy évvel később I. Sándor (Alexandru cel Bun) halála után már nyilvánvaló lett, hogy a török fennhatóságot nem kerülheti el. Ugyanakkor a kortársak a törökök visszaverésére még mindig láttak remény. 1432 novemberében Velence vezetői, akik ismét nekibuzdultak, hogy véget vessenek Genova fekete-tengeri hegemoniájának, levelet írtak II. Ulászlónak. A velenceiek azt kérték a királytól, akinek magának is tervei voltak a moldvai fennhatóság alatti Dnyeszter és Duna torkolatánál fekvő vidékekkel, hogy „továbbra is támogassa Oláhországot [azaz Moldvát] és az oláhokat, akik katolikus keresztények, de most a törökök hatalma alá [vettettek]”.⁶

I. Sándor igen kényes helyzetbe sodorta az országot azzal, hogy a huszitákat segítette Zsigmonddal szemben, s támogatta a litván felkelőket II. Ulászló ellenében. Különösen az 1420-as évek elején felerősödő tatár és török betörések kedvezőtlen hatásának tudható be, hogy a keresztény és muzulmán erők között őrlődő Sándor számára uralkodásának utolsó éveiben nem kínálkozott kiút. Azonban úgy tűnik, hogy a közvetlenül érezhető török beavatkozás, illetve a közvetett török befolyás ellenére is megpróbált lehetséges kiutat találni 1430 és 1432 között, bízva abban, hogy a megosztott katolikus világnak a törökellenes harcokhoz minden, így moldvai segítségére is szüksége van.⁷

Avant Nicopolis: observations sur la campagne de 1395 pour le contrôle du Bas-Danube. *Quaderni della Casa Romana di Venezia*, III. (2004.) 183–184. o.

⁴ Pl. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuanie, 1376–1430. Szerk: *Anton Prochaska*. Krakow, 1882. 1286. sz., 771. o.; Codex II. 197. sz., 267. o., 202–204. sz., 285–291. o.; 210. sz., 307. o.; III. Appendix, 24. sz., 533. o.; *Al. Simon*: Ștefan cel Mare și Matia Corvin. O coexistență medievală. [Ștefan cel Mare és Mátyás király: két egyidőben élt középkori fejedelem.] Cluj-Napoca, 2007. 93–97. o.

⁵ *Hurmuzaki*, I–2. köt. 456. sz.; 544. o.; XV–1. köt. 21. sz., 16. o.; DRH D. I. 192. sz., 291. o.; Recueil des voyages et des documents pour servir à l’histoire de la géographie depuis le XIIIe jusqu’à la fin du XVIe siècle. Szerk.: *Charles Schefer*. Tom. XII. Bertrandon de la Brouquière, Voyage d’Outremer. Paris, 1892. 149. o.

⁶ „...Videbitisque in illis litteris, quod contentatur et vlt relinquere Walachiam et Walachos, qui sunt catholici christiani sub potestate et dominio Turcorum, in detrimentum et dedecus fidei et nominis christiani, pro habendo treugas ante dictas, intendens sub illis treugis sicut prediximus agere contra illos, quio nomen Christi et fidem catholicam colunt venerantur atque tuentur...” Codex II. 209. sz., 305. o. (1432. november 13.); 210. sz., 307. o.; Lásd még: Notes I. 546–543. o. és *Momčilo Spremić*: I tributivi veneziani nel Levante nel XV secolo. *Studi Veneziani*, XIII. (Venice, 1971.) 221–252. o.

⁷ Pl. *Jan Wladislaw Woś*: Politica e religione nella Polonia tardo medioevale. Trento, 2000. 48–50. o.; *Matei Cazacu*: Venise et la Moldavie au début du XVe siècle. *SMIM*, XXI. (2003.) 131–138. o.

1432 tavaszán I. Iliáš, Sándor (Alexandru cel Bun) törvényes utóda győzelmet aratott a törökök fölött, akik azért jöttek Moldvába, hogy testvérét, II. Istvánt (Stefan), Sándor törvénytelen fiát koronázzák meg. Ám Iliáš sikere rövid életűnek bizonyult. Trónja megtartásához neki is néhány hónapon belül el kellett ismernie a török fennhatóságot, noha előző támadásukat sikerrel verte vissza.⁸

Iliáš azonban nem rendelkezett elegendő támogatással. II. Ulászlónak lehetősége sem volt rá, de talán érdekében sem állt volt sógorának megsegítése (Iliáš felesége Mária, Zsófiának, Ulászló utolsó feleségének a húga volt). Lengyelország ugyan támogatta a bázeli zsinat határozatait, a törökellenes harcok és az egyház egysége mégsem volt annyira fontos Krakkó számára. Jan Długosz, aki II. Istvánt tisztelte, feljegyezte, hogy mennyit segítettek Istvánt a törökök, és a lengyelekkel kapcsolatos vonatkozásokat sem rejtette véka alá, noha egyébként leírása teljesen korrekt keresztény szempontból.⁹

A velencei levél után néhány hónappal II. István lett Moldva uralkodója, aki Havasalföld támogatását is élvezte. Iliášnak nem vált hasznára, hogy engedett a szultán követeléseinek, mivel II. Murádnak továbbra is István maradt a kedvence. Kényszerből Istvánnak meg kellett hajolnia Iliáš előtt (1435), akinek viszont a maga részéről azt kellett elfogadnia (1436), hogy testvérével együtt uralkodjon. Iliáš otthoni helyzete kényesebbé vált, mint bármikor azelőtt.¹⁰

A moldvai uralom alatt levő genovai gyarmatok közül a két legfontosabb megoszlott a testvérek között: Istváné lett Kilia, Iliášé Dnyeszterfehérvár. De úgy tűnik, hogy Iliášnak még 1440 előtt át kellett engednie testvérének ezt a gyarmatot is. Mindez arra kényszerítette, hogy kockázatos döntéseket hozzon Magyarország és Lengyelország tekintetében. Az eseményeknek ez az iránya már 1435 körül megmutatkozott.¹¹

A nemzetközi helyzet azonban kevés reménnyel kecsegtette Iliáš otthoni gondjai megoldását illetően. Sem VIII. Palaiologosz János császár, sem József pátriárka nem 'uralta' Bizánc politikailag forrongó városát. Akár a *török* kézre kerülés kilátását vesszük számításba, akár a várost fenyegető *nyugati* hegemónia veszélyét, a város mindenképpen saját múltjának esett áldozatul. Ugyanez tekinthető érvényesnek egy másik ortodox, *kelet-római* állam, Havasalföld tekintetében is. A néhai Zsigmond király (†1437) hűséges alattvalója, I. Sándor (Alexandru Aldea, 1432–1436) a szultán bizalmas vazallusa lett és II. István támogatója.¹²

⁸ Ezzel kapcsolatban lásd: Raguza, 228. sz., 374. o.; *Ilie Minea*: Vlad Dracul și vremea sa. [Vlad Dracul és kora.] In: Cercetări istorice [Történelmi kutatások], IV. köt. Iași, 1928. (Különlenyomat.) (A továbbiakban: *Minea* 1928.) 28–32. o.; *Leon Șimanschi*: Criza politică din Moldova dintre anii 1432–1437. [Moldva 1432–1437 közötti politikai válsága.] *AIIX*, XXXIII. (1996.) 23–34. o.

⁹ *Długosz* 1883. 154. o.; *Ilie Minea*: Informații românești ale cronicii lui Jan Długosz. [Jan Długosz krónikájának román vonatkozású adatai.] Iași, 1926. 23., 33. o.; *Constantin Rezachevici*: Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (a. 1324–1881). [A havasalföldi és moldvai fejedelmek kritikai kronológiája (a. 1324–1881).] I. köt. Secolele XIV–XVI. [XIV–XVI. század.] București, 2001. (A továbbiakban: *Rezachevici* 2001.) 476–491. o.

¹⁰ Documente moldovenești, II. 163–166. sz., 601–610. o.; *Virgil Ciociltan*: La Campagne Ottomane en Transylvanie (1438) dans le contexte politique international. *RRH*, XV. (1976.) 3. sz. 438–442. o.

¹¹ Documente moldovenești, II. 192. sz., 683. o.; *Nicolae Iorga*: Noi descoperiri privitoare la istoria românilor. [Új felfedezések a románok történelmével kapcsolatban.] *AARSMI*, 3. sorozat, XIX. (1937.) 194. o.

¹² Pl. Codex II. 261. sz., 403–404. o.; DRH D. I. 180. sz., 281. o.; *Ștefan Andreescu*: O icoană dispărută și un titlu domnesc. [Egy eltűnt ikon és egy fejedelmi cím.] *Revista Istorică, Vălenii de Munte-București*, NS, XI. (2000.) 1–2. sz. 101–103. o.

Buda hajdani hatalma már régen megkopott, ami nyilvánvalóvá vált az erdélyi lázadás és az 1437–1438-as török támadások idején. Emellett a magyar vezetők azt tartották, hogy Iliás túl bizalmas kapcsolatban van a Jagellókkal ahhoz, hogy megbízhatónak benne. Amikor II. Ulászló lengyel király meghalt 1434-ben, egy gyermeket hagyott maga után a trónon. Az országot valójában a megosztott lengyel–litván nemesség vezette, amely viszont a bázeli döntéseket pártolta a nyugati kapcsolataikban, és II. Istvánt támogatta délkeleti irányban, ahol a tatárveszély még mindig igen erős volt.¹³

Ilyen körülmények között, Iliás Svidrigello, egyébként sikertelen litván modelljét követte, akit ő is, apja is támogattak korábban: felvette a kapcsolatot Rómával. IV. Jenő pápa a törökellenes harcokat és az egyház unióját pártolta, hogy ellensúlyozza a bázeli zsinat határozatainak hatását. Ez egy olyan politikai játszma volt, amit a pápa 1439-re nyert csak meg, viszont három évvel korábban még igencsak szorongatott helyzetében örömmel fogadta Iliás követét, Moldova görögkatolikus metropolitáját, Györgyöt (1436 február–márciusa).¹⁴

1435 augusztusában Iliás ismét elfoglalta a trónt. Győzelme ellenére egyezséget kellett kötnie testvérével, újabb jeleként annak, hogy második uralkodása sem lesz békés. Iliás tehát elküldte metropolitáját Rómába, valószínűleg azt remélve, hogy Moldova visszanyerheti korábbi helyét (1370–1380-as évek) a *nyugati* világ fejedelemségeinek sorában. Ám Iliás gesztusa és IV. Jenő beleegyezése a firenzei zsinat előtt túlságosan is német-római párti aktusnak számított, s kiváltotta mind a *katolikusok*, mind az *ortodoxok* elégedetlenségét. Végül az ehhez hasonló kétségbeesett próbálkozások is siettették Iliás 1442-es bukását.¹⁵

A Fekete-tenger térsége az 1440-es évek török ellenes politikájában

Iliás bukásának évét Hunyadi János török ellenes diadalai fémjelezték. A már végképp megosztott kereszténység számára az „oláh származású jövevény” győzelemsorozata egyszerre volt ajándék és kihívás. A részben elcsitult magyarországi polgárháborús viszonyok közepette felemelkedett Hunyadi mindenekelőtt az 1443–1444-es hosszú hadjáratnak köszönhetően vált igazi hőssé. A német-római és velencei diplomácia és hírszolgálat azonnal akcióba lépett. A török ellenes harcok folytatására irányuló nyomás nagyon megnövekedett. A havasalföldi és moldvai fejedelemnek most még inkább, mint azelőtt, színt kellett vallani.¹⁶

¹³ Pl. Paul W. Knoll: Poland as Antemurale Christianitas”in the latter Middle Ages. *The Catholic Historical Review*, LX. (Washington DC, 1974.) 388–390. o.; Engel Pál: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1387–1437). *Századok*, CXXVIII. (1994.) 2. sz. 281–284. o.

¹⁴ Pontosabban: Epistolae pontificiae, I. 55. sz., 49. o.; FHDR IV. XLIX. sz., 313–313. o.; *Emilian Popescu*: Compléments et rectifications à l’histoire de l’église de Moldavie à la première moitié du XVe siècle. In: uő: Christianitas Daco-Romana. Florilegium Studiorum. Bucharest, 1994. Különösen: 461–466. o.

¹⁵ Pl. Acta Eugenii PP IV. 1431–1447. Szerk.: *Georgio Fedalto*. Roma, 1990. 421. sz., 229. o.; *Al. Simon*: În jurul Carpaților. Formele și realitățile genezei statale românești. [A Kárpátok körül: A román állam megszületésének formái és tényei.] Cluj-Napoca, 2002. 414–419. o.

¹⁶ Pl. *Giuseppe Valentini*: Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV. München, 1967–1979. (25 kötet 3 sorozatban. Pars secunda, Saeculi XV praescanderbeginiam periodum complectens [1970–1973], 13 kötet [VII–XIX]). XVIII. Annos a 1443 ad 1444 illustrans (1973). 4807. sz., 22–23. o.; 4925. sz., 129–134. o.; *F. Pall*: Ciriaco d’Ancona e la crociata contro i Turchi. *BSHAR*, XX. (1938.) 29–47. o. (A továbbiakban: *Pall* 1938.) ; *Emanuel C. Antoche*: La bataille de la rivière de Ialomița. Une victoire majeure de la chrétienté face aux armées ottomans. *Nouvelle Histoire Bataille*, IX. (Paris, 1999.) 61–88. o.

A török birodalom békét kért, amit el is fogadtak gazdasági és politikai megfontolásokból. Róma, Velence, Buda, Krakkó és Bizánc egyaránt arra készülődött, hogy végső csapást mérjenek a török birodalomra. Ezért II. István igyekezett közelebb kerülni Hunyadi Jánoshoz, miután testvérének a trónról való elűzése és megvakítása után 1442 óta ő lett Moldva egyedüli uralkodója.¹⁷

A Hunyadiakkal szemben ellenséges történetíró, Jan Długosz érzelmei gyűlöletbe csaptak át, miután I. Ulászló magyar és lengyel király meghalt Várnánál. Haláláért Hunyadi Jánost okolta, mégis évekkel később az 1440-es eseményekről írván, Długosz nem hallgatta el, hogy kedvence, II. István Hunyadi János pártjára állt a várnai hadjárat előestéjén. Ha tekintetbe vesszük, hogy Moldva hagyományosan Lengyelország vazallusa volt, hogy elkerülje a sokkal nagyobb terhekkel járó magyar fennhatóságot, Długosz beismerésének messzemenő következményei vannak.¹⁸

Még 1441-ben, miután Ulászlót megválasztották Magyarország királyának (1440), Hunyadi János azt kérte a királytól, hogy Moldva kizárólag magyar fennhatóság alá kerüljön, amibe Ulászló bele is egyezett. Bukása előtt nem sokkal Iliáš Kázmérral, a litván főherceggel, Ulászló testvérével szövetséget kötött. Noha Magyarországot egyik sem tekintette ellenségének, szövetségük nyílt kihívásnak számított I. Ulászló és Hunyadi János számára (1442).¹⁹

II. István Iliással szembeni felülkerekedése után úgy tűnhetett, hogy Moldva ismét I. Ulászló magyar és lengyel király fennhatósága alá került. Tudomásunk szerint azonban a várnai csatába Moldva nem küldött csapatokat, Hunyadi mégis fogadott fel moldvai zsoldosokat a hosszú hadjárat idején. A II. István és Hunyadi közötti szoros kapcsolatnak köszönhetően Moldva valószínűleg másképpen segítette a török ellenes hadjáratot. Sőt, István, aki látszólag nem kérdőjelezte meg a magyar fennhatóságot Moldva fölött, 1444 májusában ismét legyőzte Iliáš seregét, aki a Kázmértől kapott csapatokkal ekkor ismét megkísérelte megszerezni a trónt.²⁰

Moldva főleg Kilia és Dnyeszterfehérvár miatt bizonyult hasznosnak a törökellenes harcokban Hunyadi számára. Valószínűleg innen származik középkori megnevezésük: *a magyarok kikötői*. Így emlegették ezt a két kikötőt (és talán továbbiakat is) a késői bizánci krónikások, az olasz és török források, miként maga Mátyás király és III. István is. 1444-ben a két kikötő kereskedelmi és politikai szempontból egyaránt a genovai gyar-

¹⁷ Domenico Caccamo: Eugenio IV e la crociata di Varna. *ASRSP*, LXXIX. (1956.) 35–87. o.; M. Cazacu: Les Ottomans sur le Bas-Danube au XVe siècle. Quelques précisions. *Südost-Forschungen: internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*, XLI. (Munich, 1982.) 27–41. o.; Sorin Iftimi: La politique de Jean Hunyadi en Moldavie. In: *Between Worlds* II. 343–345. o.

¹⁸ Pl. Stefano Magno: Annali veneti e del mondo [1443–1478]. Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Handschriften-, Autographen- und Nachlass-Sammlung (Codices), Cod. 6215–6217. I. Ad annum 1443. Fol. 7^r–8^r; Ad annum 1444. Fol. 21^r–22^r, 24^r–27^r; *Długosz* 1883. 295. o.; *Długosz* 1887. 1–2. o.

¹⁹ Codex II. 261. sz., 403. o.; Documente moldovenești, II. 206. sz.; 717. o.; Bogdan-Petru Maleon: Stephen the Great and John Hunyadi: Opinions of Historiography. In: *Between Worlds* II. 354. o.

²⁰ Pl. Alexandru A. Vasilescu: Urmașii lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Țepeș (1418–1456). Tom. I. De la moartea lui Mircea cel Bătrân până la Vlad Dracul (1418–1456). [Mircea cel Bătrân utódai a trónon Vlad Țepeșig. 1418–1456. Mircea cel Bătrân halálától Vlad Draculig.] București, 1915. 42–49. o.; Veniamin Ciobanu: Țările Române și Polonia. Secolele XIV–XVI. [A román fejedelemségek és Lengyelország XIV–XVI. század.] București, 1985. 53. o.; Minea 1928. 79. o.; Lásd: Grigoraș: Relațiile Moldovei című, 2. jegyzetben idézett munkáját, 39. o.

matbirodalomhoz tartozott.²¹ Genova és nagy önállóságot élvező gyarmatai hagyományosan török pártiak voltak annak ellenére, hogy a napi politikai diskurzusok szintjén a keresztények pártján álltak és tettek is néhány apróbb gesztust a törökellenes harcok támogatására. Mindez 1380 óta nem kis gondot okozott a törökellenes tervek és akciók szinte mindegyikében. 1444-ben a kioszi gyarmatok, amelyek a Krím félszigetről a genovai gyarmatokat, Dnyeszterfehérvárt és Kiliát is fennhatóságuk alatt tartották, különösen pártolták II. Murádot.²²

Az 1444 őszen a II. Murád csapatait Kisázsiából Európába szállító hajókat, amikor már senki sem várta őket, szintén „genovai kereskedők” biztosították. Az ilyen hadművelethez szükséges hajók nagy számából arra következtetünk, hogy a kereskedők igyekezetét a jelentősebb közeli gyarmatok és Genova is támogatta. Ulászló és Hunyadi, úgy tűnik, csak az észak-genovai gyarmatokra ügyelt, a délieket Velencére bízta, azonban ez a gyakorlat tévedésnek bizonyult.²³

A törökellenes hadak közelében egyedülként Kilia és még inkább Dnyeszterfehérvár kikötőjéből lehetett segítséget juttatni a tengeren Bizáncba, illetve a Balkán keleti részén harcoló törökellenes hadaknak. Az utóbbi években II. István jelentősebb befolyást szerzett e kikötők fölött, és visszaszorította a genovaiakat a térségben. 1444 őszen a fejedelemség és a Fekete-tenger térségében élő nagy genovai családok között erőteljes konfliktus alakult ki, ami nemcsak Kaffában okozott riadalmat, hanem Genovát is aggodalommal töltötte el, különösen a városi tanács tagjait, akiknek a keleti részről érkező panaszok orvoslása volt a feladatuk.²⁴

Más körülmények között ez a konfliktus jelentéktelennek minősült volna. Hasonló, sőt talán még erőteljesebb konfliktusok zajlottak le III. Péter (Petru Aron) és III. Nagy István (Stefan *cel Mare*) idején is. Ezek a kisebb-nagyobb intenzitású konfliktusok szinte hozzátartoztak a Suceava és a fekete-tengeri genovai gyarmatok vezetői közötti szokásos kapcsolatokhoz. Am 1444-ben, a várnai ütközet előestéjén egy ilyen konfliktusnak más

²¹ Pl. F. Pall: Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chilie și problema ajutoarei Bizanțului. [Hunyadi János fennhatósága Kilia fölött és Bizánc megsegítésének kérdése.] *Studii*, XVIII. (1965.) 3. sz. 619–638. o. (A továbbiakban: Pall 1965.) Ezzel kapcsolatban lásd továbbá: FHDR IV. LXXII–5–7. sz., 560–562. o.; FHDR IV. LXXIII. (Manolis Sclavos.) sz., 567. o. és Martin Rady: The Medieval Hungarian and Other Frontiers. [Magyarországi és más végvidékek.] *The Slavonic and East European Review*, LXXXI. (London, 2003.) 4. sz. 698–709. o.

²² Például: ASG, A.S., *Diversorum*, Num. 3034. (1420. június 5.); *Kate Fleet*: European and Islamic Trade in Early Ottoman State. The Merchants of Genoa and Turkey. Cambridge, 1999. 134–141. o.

²³ Klaus P. Matschke: Italiener, Griechen und Türken im Umfeld des Kreuzzuges von 1444. *MN*, III. (1997.) 159–177. o.; Ș. Papacostea: Gênes, Venise et la croisade de Varna. *Balkanica Posaniensia*, VIII. Poznań, 1997. 27–37. o.

²⁴ „...Intellecta relatione scripta facta ab Egregio Officio Mercantie/ Comunis Ianue super concessione represaliarum petitarum ab Angelo Iustinio/ de Garibaldo contra Stephano Vaivodam. Decreverunt et ipsi Officio/ Romanie presentis et intelligenti domisereunt: ut totum ipsarum represaliarum/ processum inspiciat atque examinat; et sumptis instructionibus ad/ eam materiam pertinentibus referat que mueneris equonum sibi/ pruidendum videatur petitioni dicti Angeli. Seque faciat mita dies octo proximos...” (1444. október 16.). ASG, A.S., *Diversorum*, [reg.] 38/533, c. 94^r 1444. október 16. További adatok a II. Stefán és a génovaiak közötti 1444-es konfliktusról itt: Acte III. 11. o., 16–21. A génovai irattárak ezen jellegű kiadványairól lásd: *Gian Giacomo Musso* kommentárjait: *Russia e Genovesi del Levante nel Quattrocento*. In: uő: *La cultura genovese nell'età dell'umanesimo*. Genoa, 1985. 197. o., 17. jegyzet.

volt a jelentősége és más következményekkel járt.²⁵ A moldvaiak és a Kaffából irányított genovaiak közötti konfliktusok bizonytalanná tették Dnyeszterfehérvár birtoklását. A moldvai fejedelemség akár a város „szóvivőjeként” fellépő szerzetesre (kalogeros) tett kifogást (1435), akár Dnyeszterfehérvár jövőjét tette vita tárgyává, az ellenségeskedések csak egyer intenzívebbé váltak. Ugyanez érvényes azokra a még hétköznapiabbnak tekinthető konfliktusokra is, amelyek látszólag csupán személyes jellegűek voltak.²⁶

A II. István és Hunyadi közötti szövetségnek egyik fő oka valószínűleg a genovaiak és a moldvaiak közötti fekete-tengeri konfliktus volt. A magyar támogatás elnyerésével II. István azt remélte, hogy megerősítheti pozícióját a törökellenes harcok során felértékelődött Fekete-tenger térségében, melynek nyilvánvaló belföldi következményei is lettek volna. A Budával kötött szövetség keretén belül Suceavának arra is lehetősége nyílt, hogy rendezze a Moldva és Magyarország között régóta lappangó konfliktusokat, így a Duna torkolatánál levő kikötőre, Kiliára vonatkozót is.²⁷

Viszonzásképpen Magyarország számíthatott az István fennhatósága alatt levő kikötők nyújtotta katonai előnyökre. „Bizánc felszabadítása” után Buda részesülhetett volna a moldvai vazallus állam biztosította kereskedelmi előnyökből is. Gyakorlatilag az 1400-as évek minden magyar–moldvai egyezménye, amit csak terveztek vagy megkötöttek, I. Sándortól (Alexandru), Zsigmondtól III. István és Mátyás király idejéig ezeken az érdekeken alapult.²⁸

Másrészt viszont az említett összefüggéseken túlmenően, e szövetségek igen kockázatos diplomáciai játék részeivé váltak. Ennek során ugyanis a magyar–moldvai szövetség Havasalföldnek hátrányt jelentett, hiszen az mindig is arra törekedett, hogy visszaszerezze elvesztett településeit a Duna torkolatánál. Általában Magyarország támogatta Havasalföldet a visszaszerzési kísérletekben, míg Lengyelország hagyományosan Moldva pártját fogta. 1444-ben – úgy tűnik – a politikai helyzet mindenben Moldvának kedvezett, noha a havasalföldi Vlad Dracul részt vett a várnai ütközetben, s valószínűleg éppen II. István egyik hűgát vette feleségül. Ez Budáról nézve akár meg is könnyíthette volna egy új regionális szövetség kialakítását.²⁹

²⁵ *R[aimondo]. A[medeo]*: Vigna, Codice diplomatico delle colonie tauro-liguri durante la signoria dell'Ufficio di S. Georgio. MCCCCLIII–MCCCCLXXV. Tom. I. [1453–1459.] (1868–1870.) 120. sz., 307. o.; Tom. II–1. [1460–1472.] (1871–1874.) 658. sz., 338. o. Lásd továbbá: *Șt. Andreescu*: Trois actes des Archives de Gênes concernant l'histoire de la Mer Noire au XVe siècle. *Revue des Études Sud-Est Européennes*, XXI. (Bucharest, 1983.) 1. sz. 38–46. o.

²⁶ Pl. lásd a Codice diplomatico... című, előző jegyzetben idézett művet. Tom. I. 377. sz., 815. o. és Tom. II–2. [1473–1475, 1453–1475.] (1876–1879). 1087. sz., 103. o.; *Enrico Basso*: From Cooperation to Clash of Interests: Genoa and the Turks in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. In: *The Turks*, Vol. III. Ottomans. Szerk.: *Hasan Celal Güzel*. Ankara, 2002. 183–184. o.; *Cazacu* 7. jegyzetben idézett műve, 134–136. o.

²⁷ *Andrei Pippidi*: Din nou despre inscripțiile de la Cetatea Albă. [Ismét a dnyeszterfehérvári feliratokról.] In: In honorem Paul Cernovodeanu. Szerk.: *Violeta Barbu*. București, 1998. 83–84. o.; *Șt. Andreescu*: Note asupra Cetății Albe. [Dnyeszterfehérvári jegyzetek.] *SMIM*, XVIII. (2000.) 73–75. o.

²⁸ Lásd pl.: *Șerban Papacostea*: Aux débuts de l'état moldave. Considerations en marge d'une nouvelle source. *RRH*, XII. (1973.) 1. sz. Különösen: 148–150. o.; *Al. Simon*: The Arms of the Cross: The Christian Policies of Stephen the Great and Matthias Corvinus. In *Between Worlds* II. 88–91. o.

²⁹ 1438-től: Codex I. 94. sz., 88. o., 99. sz., 104. o.; 399. sz., 839. o.; *Ferenc Szakály*: Phases of Turko-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács. 1365–1526. *AOASH*, XXXIII. (1979.) 1. sz. 88–90. o.

II. Vlad végül elmenekült a várnai csatáról, és foglyul ejtette Hunyadit, amikor az erdélyi vajda Magyarország felé próbált menekülni. A politikai helyzet már Várna előtt is óvatosságra intően bizonytalan volt, pedig akkor még bíztak a törökellenes hadjárat sikerében. II. István törökellenes lépései mindazonáltal egy kisebb genovai konfliktusra redukálódtak, többek között egy olyan török kapcsolataikról ismert genovai családdal, a Garibaldókkal, akik később majd a Garibaldi nevet viselik.³⁰ II. István tudta, hogy Ulászló szíve szerint nem őt választotta volna Moldva fejedelmévé. A fiatal király, Iliasz felesége nővérének a fia, szívesebben támogatta volna Iliaszt, aki sokkal erőteljesebb német-római párti háttérrel rendelkezett. Ám látva, hogy a hatalomért vele versengő testvére, Kázmér Iliaszt támogatja, István iránti ellenszenvé jelentősen csökkent. Emellett pedig valószínű, hogy az utóbbi is egyezséget kötött Kázmérral, miután leverte a főherceg seregeit 1444 tavaszán. A Moldvai fejedelem okos politikusnak bizonyult a nehéz időkben.³¹

Éppen ezért nem meglepő, hogy a II. István és a Garibaldók közötti konfliktus még a várnai ütközet eredményeinek láttán sem oldódott meg. Sem Genova, sem Kaffa nem hozott konkrét intézkedéseket a moldvai fejedelem ellen, akit úgy tűnik az 1445-ös törökellenes megtorló hadjárat sem érintett. Hunyadi János és II. Vlad személyes jelenléte ellenére a törökellenes hadjárat hosszú távon is sikertelennek bizonyult. Rövid távon azonban, az I. Ulászló sorsát övező homály ellenére is Várna láthatóan megerősítette II. István pozícióját a térségben a korszak nagyhatalmai körében.³²

Az 1445-ös Alsó-Duna menti törökellenes hadjárat Hunyadi számára Havasalföld vonatkozásában nem várt kudarccal járt. Jelentéktelen sikerei nem ellensúlyozhatták a hadjárat sikertelen kimenetelét, a közte és a többi vezér közötti konfliktusokat. Így egyre távolabb került a havasalföldi vezetőktől, de a moldvaiaktól is, s ez az eltávolodás drámai méreteket öltött az elkövetkező években.³³

Látszólag sem Magyarország, sem Lengyelország nem volt képes jelentősen befolyásolni Havasalföld és Moldva politikáját. Kázmért csak 1447-ben koronázták meg lengyel királynak. Hunyadit kinevezték ugyan Magyarország kormányzójának 1446-ban júniusában, de számos belföldi és külföldi ellenséggel kellett szembenéznie. Bizánc nagyobb válságban volt, mint valaha. Róma és Velence itáliai problémáikkal voltak elfoglalva. És noha II. Murád lemondott a trónról fia, II. Mehmed javára, egyedül a török birodalom volt képes arra, hogy komolyabb hatással legyen a moldvai és havasalföldi fejedelmek politikájára, legalábbis átmenetileg.³⁴

³⁰ Pl. ASG A.S. Diversorum, Nr. 3035. (1444. március 6.); *Sandra Origone*: I mercanti e la crociata (Caffa Genovese, sec. XIV–XV.) *Studi Genovesi*, NS, V. (Genova, 1987.) 3–10. o.; *Geo Pistarino*: Dal declino del Mare di Levante tra cristiani ed islamici alla conquista del Mar Nero. In: uő: *Genovesi d'Oriente*. Genoa, 1990. 116–119. o.

³¹ Vö.: *Documente moldovenesti*, II. 213. sz., 727. o. Lásd: *Rezachevici* 2001. I. 492. o.; *Pál Engel*: János Hunyadi and the Peace of Szeged (1444). *AOASH*, XLVII. (1994.) 241–257. o.

³² Pl. *Acte III*. 16–21. o.; *Notes*, III. 196. o.; *Historia*, 15. o.; *Șt. Andreescu*: Moldavia's Pontic Policy: Stephen the Great and Ilice Castle. *MN*, III. (1997–1998.) 179–180. o.; *Halecki* 1943. 71–73. o.

³³ Például: *Magno*, I. Ad annum 1445. Fol. 38^f–39^f, 40^f–41^f; *Codex I*. Appendix, 1–2. sz., 4–5. o., 5–6. sz., 10–12. o.; II. 305–306. sz., 453–458. o.; 308. sz., 459–469. o.; *Dlugosz* 1887. 2–4. o.

³⁴ Pl. *F. Pall*: Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447–1448. [Hunyadi János moldvai és havasalföldi beavatkozó lépései 1447–1448. között.] *Studii*, XVI. (1963.) 5. sz. 1049–1072. o. (A továbbiakban: *Pall* 1963.)

II. Murád égei-tengeri akcióinak kelet-közép-európai hatásai

Egy évvel az 1444-es török ellenes hadjárat után annak résztvevői felismerhették a vereség igazi súlyát. Így járt Velence és Bizánc is, akik a leginkább távol tartották magukat a hadjárat szárazföldi harcaitól. Velence ismét földközi-tengeri birtokainak megvédésére összpontosította erejét, míg VIII. János, akinek komoly családi konfliktusokat is kezelni kellett, úgy gondolta, legjobban lesz, ha elődei példáját követve egyezséget köt a törökökkel, akiknek élén ekkor már II. Mehmed szultán állt. Sokan már ekkor úgy tekintettek Bizáncre, mint egy elveszett városra, s 1453-ban bebizonyosodott, hogy igazuk volt.³⁵

Az időnként már irreális erőfeszítések és a túldimenzionált törökellenes tervek azt eredményezték, hogy például a Moszkva és Rhodosz közötti politikai távolság lecsökkent. A várnai ütközet után kialakult helyzetben ezek a fejlemények kifejezetten a *törökök* malmára hajtották a vizet. A törökök ügyes propagandával a *keresztényeket* hibáztatták a csata szerencsétlen kimeneteléért. Hatékonyan bizonyult stratégiájuk, hogy sikereik *Isten büntetésének tekinthetők*, amit Isten a törökök keze által szándékozott végrehajtani.³⁶

1446-ra a törökellenes harcok válsága még jobban elmélyült, elérve annak addigi támogatóit is. A pápai udvar elhatárolta magát a törökellenes harcoktól nyugati gondjai, valamint a firenzei unió Bizáncnak köszönhető kudarca miatt. Magyarországon Hunyadi ugyan kinevezték kormányzónak 1446 júniusában, de lehetőségei valójában csak az ország haderejének a növelésére szorítkoztak, amit azonban a határokon túl nehezen használhatott volna. A többi keresztény országban sem volt jobb a helyzet.³⁷

A Német-római birodalom királyának és jövendőbeli császáranak, III. Habsburg Frigyesnek, a fiatal V. László gyámjának, aki csak névlegesen volt Magyarország királya, nem volt sem ereje, sem érdeke megütközni II. Muráddal. Északkeleten IV. Kázmér, aki még akkor nem volt Lengyelország királya, a törökökkel való barátság alapjain akarta felépíteni a lengyel–litván egyesülést. Ezek az események azonnal kihatottak Havasalföldre és Moldvára.³⁸

A bázeli zsinat határozatainak pártolója, Zbigniew Oleśnicki bíboros védelmében II. Istvánnak nagyobb lehetősége volt a politikai manőverezésre. Lehetőségeit még in-

³⁵ The Holy Wars of Sultan Murad Son of Sultan Mehmed Khan, in *The Crusade of Varna*, 41–106. o.; *Franz Babinger – Franz Dölger: Mehmeds II. Früherster Staatsvertrag. OCP, XV. (1949.) 225–258. o.* – Itt köszönjük meg lektorunk, Székely György professzor utalásait az 1450-es évek genovai–magyar kapcsolatainak irodalmára. – Vö.: *Tardy Lajos: A tatárországi rabszolgakereskedelem és a magyarok a XIII–XIV. században.* Budapest, 1980. 34–35., 169–176. o. és Uő: Hunyadi János genovai portréja. In: uő: *Históriai inycenfalatok.* Budapest, 1989. 19–22. o.

³⁶ Pl. *M[ylada] Paulová: L'Empire byzantin et les Tchèques avant la chute de Constantinople. BSL, XIV. (1953.) 158–225. o.*; *Halil Inalcik: Byzantium and the Origins of the Crisis of 1444 under the Light of Turkish Sources. Actes du [number] Congres International des Études Balkaniques, XII. (1961. [1964.]) 2. köt. (A továbbiakban: Inalcik 1961.) 159–163. o.*; *K. M. Setton: The Papacy and Levant (1204–1571). Part II. The Fifteenth Century. (Memoirs of the American Philosophical Society, CXXXVII.) Philadelphia, 1978. (A továbbiakban: Setton 1978.) 105–106. o.*

³⁷ Pl. *Epistolae pontificiae, III. 284–285. sz., 107–109. o.*; *Joseph Held: Hunyadi. Myth and Reality.* Boulder, 1985. 92–95. o.; *M. Cazacu: La péninsule balkanique au XVe siècle. Cahiers Balkaniques, XI. (Paris, 1987.) 12–15. o.*

³⁸ Pl. *Długosz 1887. 7. o.*; *Thuróczy 1985. 267. o.*; *Bonfini, IV. 244–249. o.*; *Wiktór Weintraub: Renaissance Poland and Antemurale Christianitatis. Harvard Ukrainian Studies, III–IV (Cambridge, Mass., 1979–1980.) 2. sz. 921–923. o.*

kább megnövelték II. Vlad akciói, aki azon igyekezett, hogy visszaszerezze a még mindig a Hunyadiak birtokában levő erdélyi birtokait, Omlást (Amlaş, Amlasch) és Fogarast (Făgăraş, Fogarasch). Látva a pusztulás határán álló magyar királyságot, miközben két fiát török túsznak adta át, II. Vlad elhatárolódott Hunyadi minden török ellenes tervétől.³⁹

Mind II. Vlad, mind István esetében a törökök pártjára való átállás szükségszerű választás volt az akkori körülmények között. II. Murádnak a várnai ütközet utáni döntése, hogy még egyszer lemond a trónról II. Mehmed javára, nem gyengítette meg a török birodalmat. Sőt, a keresztény államok és vezetőik számára ez úgy tűnt fel, hogy a török birodalom még az eddigieknél is hatalmasabb.⁴⁰

Minden arra mutatott, hogy II. Murád hatalma legvirágzóbb korszakát éli. A várnai ütközet után megengedhette magának, hogy ismét lemondjon a trónról fia javára (1444 decemberében). Ám 1446 során visszatért a trónra. Ismételt trónra lépésének hátterében Drinápoly és Bursa cselszövényei, XI. Palaiologosz Konstantin majdani császárnak a Peloponnészosz térségében a török érdekeket veszélyeztető akciói álltak.⁴¹

Hunyadinak Brankovics György (Đurađ), II. Vlad és II. István ellenséges magatartása miatt is dél felé kellett a figyelmét fordítani. Bizánc még mindig elérhetetlen célnak tűnt, de a Bizánci birodalom gyengesége, a római katolikus egyházzal való uniót ellenzők, valamint a törökpártiak táborának megerősödése miatt II. Murád joggal ítélt kedvezőnek a Boszporusz menti helyzetét. Ezért döntött úgy, hogy birodalmát a Földközi-tenger keleti részén erősíti meg, még Hunyadinak Magyarország kormányzójává választása előtt.⁴²

Akcióinak sikerét Nyugaton és keleten egyaránt a genovaiak és velenceiek közötti versengés, az általános itáliai konfliktusok, a Bizáncban dúló polgárháború segítették elő. II. Murád meghódította Leszboszt (Mitilene), ami kulcsfontosságú helyen feküdt Bizánc és az itáliai félsziget között. De mindezek ellenére Murád gondolatai Buda, Bécs és Moldva meghódításán jártak, ahogyan azt egy korabeli Milánóba is eljutott velencei kémjelentésben olvashatjuk. Körülbelül ugyanebben az időben történt meg, vagy folytak az előkészületei egy török támadásnak a genovaiak fennhatósága alatt álló krími Kolkhisz ellen is.⁴³

³⁹ Paul Maria Baumgarten: Die beiden ersten Kardinalskonsistorien des Gegenpapstes Felix V. *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, XXI. (Rom, 1908.) 2. sz. 154. o.; I. Minea: Din trecutul stăpânirii româneşti asupra Ardealului. Pierderea Amlaşului și Făgăraşului. [Az erdélyi román uralom múltjából: Omlás és Fogaras elvesztése.] Bucureşti, 1914. 43. o.; Nicolae Stoicescu: Vlad Ţepeş. Bucureşti, 1976. 15–23. o.

⁴⁰ Chalcocondil 1958. 158. o.; V. Ciociltan: Poarta otomană și gurile Dunării în secolul al XV-lea. [A török Porta és a Duna torkolata a XV. században.] *RdI*, XXXVIII. (1985.) 11. sz. 1061–1066. o.

⁴¹ Notes III. 210–211. o. (Az 1446 februárjában kötött török–velencei egyezmény.); *Setton* 1978. 92–95. o.

⁴² Például: Sima Ćirković: La Serbie au Moyen Âge. Vauban, 1992. 189–191. o.; D.-I. Mureşan: De l'intronisation du métropolitte Théoctiste Ier au sacre d'Etienne le Grand. In: Ştefan cel Mare și Sfânt: Atlasul credinței creștine. [A szent és nagy Stefan: A keresztény hit hőse.] Szerk.: Ştefan Sorin Gorovei, Maria-Magdalena Székely. A Szent putnai kolostor, 2004. 351–352. o.

⁴³ „De novo abbiamo asay et bone et optime nove per che par certo essere tuti isti reali, zoe Imperador [III. Frigyes] e Re/ d'Ungaria [V. László] el brancho tuti uniti proposti de andar contra isto inimicho de Dio ch'el Turcho [itt együtt II. Murad és II. Mehmed] e cusi/ el brancho haveva za pinciprado a la caxon. Araccordandone unammitear che se torbello none vene fra/ isti regali presto metera a isto neamico de Dio. E de questo scrive certo el Santo Padre [IV. Jenő] na havuto lettere/ dal cardinale [Juan Carvajal] che se trovava li in Ungaria. Etiam anchora da lo Imperador et da Re e da Janus [Hunyadi János]; et per/ el file no venuto

II. Murád igyekezett minél jobban kihasználni sikereit, noha azt nem egészen „szokványos” módon tette. Ebben a rögtönzésnek is megvolt a maga szerepe. Úgy tűnt, a keresztény államok politikáját is ez jellemezte, de jelen volt, ha kisebb mértékben is, a török birodalom politikájában is. A törökök részéről II. István moldvai fejedelemnek átadott ‘ajándék’ volt abban a helyzetben Murád valószínűleg legföndorlatosabb gesztusa, még ha nem is kizárólag politikai szinten, hiszen ez egyúttal a szultán személyes, magánemberi törévéseire is fényt vet. István és fejedelemsége II. Murád számára különlegesen fontos volt.⁴⁴

A II. Murád által II. Istvának küldött menyasszony, mint esküvői „diplomáciai ajándék” akkor is páratlan gesztus, ha tudjuk, hogy I. Habsburg Miksa 1513-ban egy szintén név szerint nem ismert menyasszonyt küldött III. Bogdannak. Ha el is tekintünk a jelentés írójának azon megjegyzésétől, miszerint a szultánnak nem volt szokása ilyen jellegű ajándékokat küldeni, főleg ha *lánnyról* volt szó, az 1446-os ajándéknak nagyobb a politikai jelentősége, mint az 1513-asnak, hiszen ez egy muzulmán uralkodótól érkezett, nem pedig egy kereszténytől.⁴⁵

A román középkor vége (1541) előtt nem tudunk ehhez hasonló ajándékról, amellyel egy szultán valamelyik moldvai vagy havasalföldi fejedelmet tisztelte volna meg. Az egyedüli ehhez hasonlítható esküvő III. Radu (Radu cel Frumos, Jóképű Radu.) havasalföldi fejedelem frigye Maria Despinával, aki valószínűleg Mara Brankovićnak, II. Murád

messo entra lettere de qui a la nostra Illustrissima Signoria, de che sa fato de solompente feste per questi acordi sequenti sopradicti.”

Come per altre Ve disse el Turcho [itt: Murad] ha impresona el Signor de Heno [Palamede Gattiludio de Aenos] messo el suo palazzo a focho/ et levate tute le famiglie del tuto luogo.

Et anchora la fato quel medesimo del isola de Metelino [Mitilene, Leszbosz] che la levato tute la famiglie et despochato tuto/ che romani deshabetato nel luogo che era grassissimo et utile. La figlia del Signor de Metelino [I. Gattiludio Dorino] ha mandata a un Signor de Mondavia [II. István] che e de soto da la Valachia. In questo ato, el dicto Turcho ha fato/ coxa contro suo natural haver fato tanto ben che la mandata quella garzona; eparame da novo el non la/ metesse in el suo saraglio dove el tene tute le altre sue femene concubine.

Et non se sa miga anchora de fermo che l’abra spogliado tuta la isola de Metelino, ma dice aparachiva la sua/ hoste per andar a far sachomanzo de tuta quella isola; emetela in precipitio et preda... Velence, 1446. április 28. ASM, A.D.S., Potenze Estere, Ungheria, cart. 650. Fasc. 1. (1446. április 28.); *Spharantzes* 1966. 66–70. o.; *Chalcocondil* 1922–1927. II–1. köt. 38. o.; *Chalcocondil* 1958. 158. o. (A Kolkhisz elleni 1446-os támadás; ehhez lásd továbbá: *Setton* 1978. 161. o., 3. jegyzetét.) Megjegyzésre méltó, hogy egy valószínűleg egyezményt (fegyverszünetet) írt alá Juan Carvajal közbenjárásával Hunyadi János és III. Frigyes, V. László törvényes gyámja, csupán egy évvel később. Talán az is megjegyzendő, hogy 1453. augusztus 10-én, Kioszban egy bizonyos Lorenzo Gattiludio olim de Porta felszabadította oláh származású rabszolganőjét, Zsófiát. *Ausilia Roccatagliata*: Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chio (1453–1454, 1470–1471). *Collana storica di fonti e studi*, XXXV. (Genoa, 1982.) 56. sz. 96. o.

⁴⁴ Murád kelet-rómaiakkal szemben alkalmazott módszerei: *Spharantzes* 1966. 60. o.; *Dimitru Năstase*: Le Mont Athos et l’Orient chrétien et musulman au Moyen Age. *RRH*, XXXII. 1993. 3–4., 316–317. o.; *Inalcik* 1961. 162. o.

⁴⁵ Haus-, Hof- und Saatsarchiv, Wien. Reichshofkanzlei (R.H.K.), Maximiliana (1477–1519), [cutia] 29, 1513 März–September (fasc. 22, März–April 1513, 23a–[1, 1513 Mai–Juni, 2, 1513 Juli–August, 3, 1513 September]). Fasc. 23a–1. Fol. 133^r (augusztus 27.); *Nicolas Vatín*: Gilles Veinstein, Le Séraíl ébranlé. Essai sur les morts, dépositions et événements des sultans ottomans, XIVe–XIXe siècle. Paris, 2003.; *Mihailo Popović*: Mara Branković – Leben und Wirken einer Frau an der kulturellen Schnittstelle zwischen Serben, Byzantinern und Osmanen. (Doktori disszertáció, kézirat.) Vienna, 2005. Az 1513 augusztusában érkezett ajándékra vonatkozóan lásd: *Al. Simon*: Fata de la nemți. Maximilian I de Habsburg, Bogdan III și o căsătorie din 1513. [A németek küldte lány: I. Habsburg Miksa. III. Bogdan és egy 1513-as esküvő.] In: *Civilizație. Cultură. Anuarul Școlii Doctorale Istorie*. [A Történelem. Civilizáció. Kultúra doktori iskola évkönyve.], II. köt. Cluj-Napoca, 2006. 108–109. o.

feleségének az unokahúga volt. A házasságot 1462 előtt kötötték meg, még mielőtt III. Radut pártfogója, II. Mehmed szultán Isztambulban megkoronázta volna, ahol Radu túszként, de a szultán kedvenceként élt.⁴⁶

Az Istvánnak küldött lány neve és sorsa mind ezideig ismeretlen. Valószínűleg Moldva fejedelemszövegének szánták. A kényes külföldi és belföldi (moldvai) helyzet is elősegítette ezt a házasságot. Istvánt *un signor de Mondaviaként* emlegették Iliással együtt eltöltött hosszas uralkodói évei miatt, és azért is, mert társuralkodót keresett családján belül (valószínűleg nem volt fiú utódja). A *kelet-római* világot viták bomlasztották, a megosztottság Róma és Drinápoly között teljes volt. Azonkívül pedig, a „menyasszonyt” maga II. Murád küldte Suceavába.⁴⁷

Abban az időben II. Istvánnak volt már felesége a Limbădulce családból. A „török ajándékkal” azt igyekeztek elérni, hogy István vagy elvállik feleségétől és elveszi a lányt vagy valamelyik hozzá hűséges testvére veszi el, hogy ezzel is Istvánt és családjának helyzetét erősítse. Hogy valójában mi történt, rejtély. Ha hiszünk a II. Mehmed 1476-os moldvai hadjárataról szóló, egymásnak eléggé ellentmondó forrásoknak, elképzelhető, hogy Sándor (Alexandru), II. István fia, akit a szultán azért hozott magával, hogy Moldva fejedelmévé tegye, II. Istvánnak és ennek a nagyhírű Gattiludio családból származó lánynak a fia volt.⁴⁸

Hogy mi volt az ajándék pontos célja, az Muráddal együtt a sírba szállt. Nem tudunk semmilyen családi kötelekről a Bogdanok és a Gattiludio genovai család között, akik hatalmának görög központja Leszbosz volt. Viszont a Gattilusiók politikai és házassági szálakkal is kötődtek a Doria (D’Auria) családhoz, akiknek fontos szerepe volt Moldva ügyeinek intézésében. Ezt a tényállást figyelembe véve arra is következtethetünk, hogy a lányt Istvánnak politikai és pénzügyi aduként küldték a genovaiakkal folytatott vitáikhoz. Ha viszont a politikai helyzetet és a Gattilusiók bizánci családi köteleit nézzük, ezt a lehetőséget csupán a szultán ajándékának mellékes céljaként vehetjük számításba.⁴⁹

I. Francesco Gattiludio zsoldosként VI. Palaiologosz János császártól kapta meg Leszboszt és az *archontes* címet, felesége Mária, János testvére nászajándékát 1355-ben.

⁴⁶ Pl. *Șt. Andreescu – Șt. S. Gorovei: Alianțe dinastice ale domniilor Țării Românești Moldovei (secolele XIV–XVI). [A román fejedelmek dinasztiafenntartó szövetségei a XIV–XVI. században.]* In: *Români în istoria universală. [A románok a világtörténelemben.] Szerk.: Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Buzatu, Vasile Cristian.* Vol. II. Iași, 1987. 1. sz. 679–680., 695–696. o. (Lásd továbbá: *Șt. S. Gorovei* kommentárjait, in: *AIIAI*, XXIII.² [1986.] 1017. o.)

⁴⁷ ASM A.D.S. Potenze Estere, Ungheria, cart. 650. Fasc. №. 1. (1446. április 28.) További részletek: *Al. Simon: Porturile Moldovei. Ștefan II. Iancu de Hunedoara și Murad II în documente italițe. [A moldvai kikötők. II. Ștefan, Hunyadi János és II. Murád az olasz okiratokban.]* In: *Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza. [Az Alexandru Ioan Cuza Tudományegyetem tudományos évkönyvei.]* Istorie [Történelem], LII. köt. Iași, 2006.

⁴⁸ Pl. DRH A. I. 262. sz., 372. o.; 272. sz., 386. o., *Historia*, 15. o.; *Damian P. Bogdan: Pomelnicul mănăstirii Bistrița. [A Bistrița kolostor litániája.]* București, 1941. 50., 86. o.; *Șt. S. Gorovei: Mușatinii. [A Mușatinok.]* București, 1976. 51–53. o.; *Rezachevici* 2001. 481–484., 497–502. o.

⁴⁹ Lásd továbbá: *Peter Schreiner: Die byzantinischen Kleinchroniken. II. Historischer Kommentar.* Wien, 1977. 421–422. o.; *Halil Inalcik: The Ottoman Turks and the Crusades, 1329–1451.* In: *A History of the Crusades.* Főszerk: *Kenneth M. Setton.* VI. köt. *The Impact of the Crusades on Europe.* Szerk: *Harry W. Hazard, Norman P. Zacour.* Madison 1989. (A továbbiakban: *Inalcik: The Ottoman Turks.*) 258–259. o.; *Al. Simon: The Captain and the Superba: Crusader Moments in the Relations between John Hunyadi and Genoa.* In: *Between Worlds II.* 353–354. o.; *Setton* 1978. 161., 188. o.

Amikor testvére, Niccolo a Marica folyó torkolatánál fekvő Aenos városának uraként meghalt, a várost Francesco unokája, Palamede, Jacopo és egy ismeretlen bizánci herceg fia, II. Francesco kapta meg 1409-ben. Palamede húgai, Eugenia és Helena VII. Palaiologosz Jánossal (1397 körül), illetve Lazarević Istvánnal (Stepan) kötöttek házasságot 1405-ben.⁵⁰

A Gattilusio család nő tagjai általában a férfiaknál előnyösebb házasságokat kötöttek. Rendszerint genovai patríciusokhoz vagy Égei-tengeri latin uralkodókhoz mentek férjhez. I. Dorino, Eugenia és Helena testvére, akinek felesége Orietta Doria volt, lányait, Katalint (†1442) és Máriát XI. Konstantinhoz, Morea akkori uralkodójához (1441), illetve Komnénosz Nagy Sándorhoz, Trebizond császárához (1417–1429) adta feleségül. Konstantin apjától, VIII. Jánostól Dorino megkapta halála előtt (1448) Lemnoszt és Thaszoszt. Ennek ellenére 1456-ban a Gattilusiok hét Égei-tengeri birtokából már csak Leszbosz maradt meg a velenceiek, a törökök és a johanniták étvágya miatt.⁵¹

A család leszboszi uralma 1462-ben szűnt meg, amikor a szigetet elfoglalta II. Mehmed, aki ellen korábban a Gattilusiok megtagadták a fegyveres harcot (pl. 1456-ban), annak ellenére, hogy az több birtokukat elvette, és a johannita lovagok büntetéseként megnövelte a fizetendő sarcot. 1446-ban II. Murád tetteinek célja hatalmának fitogtatása volt. 1444 után, amikor bizánci nyomásra a Gattilusiok beleegyeztek abba, hogy támogassák a török ellenes harcok ügyét, a család még mindig nem foglalt állást a törökök ellen. Ennek ellenére politikai és családi kötelekeik révén, főleg a Konstantinnal való rokonságukat tekintve, a Gattilusiok még mindig problémát jelenthettek a szultánnak.⁵²

A törökök Leszboszt kifosztották, és sokakat elhurcoltak a szigetről. I. Dorino mégis megmaradt a sziget sarcot fizető urának. Ennek fejében az Észak-Szporádokat át kellett adnia a velenceieknek, akik akkor a szultán szövetségesei voltak. Dorino az ismert családfejből nem ismert lányának Moldvába küldése jól példázza, hogy II. István mennyire élvezte a törökök bizalmát. Igaz, a szultánnak így is csak egy alattvalója, pártfogoltjainak egyike volt, aki Magyarországgal és Lengyelországgal kapcsolatos terveiben fontos szerepet játszott.⁵³

⁵⁰ Például: *Phillip P. Argenti*: The Occupation of Chios by the Genoese, I. Cambridge 1958. 332–334. o.; *Anthony Lutrell*: John V's Daughters: A Palaiologan Puzzle. *Dumbarton Oak Papers*, XL. (Washington, 1986.) 103–112. o.; *Thierry Ganchou*: Valentina Doria, épouse de Francesco II Gattilusio, seigneur de l'Île de Mytilène (1384–1403), et sa parenté. Le Lesbian Puzzle résolu. *Nuova Rivista Storica*, LXXXVI. (Roma, 2004.) 3. sz. 619–686. o.

⁵¹ Pl. *Ducas*: Historia Turco-Graecica: 1341–1462. Szerk.: *Vasile Grecu*. Bucharest, 1958. 26–29., 345–346. o.; *John B. Bury*: The Lombards and Venetians in Euboia (1340–1470). II. rész. *The Journal of Hellenic Studies*, IX. (London, 1888.) 91–117. o.; *William Miller*: The Gattilusi of Lesbos. In: uő: Essays on the Latin Orient. Cambridge, 1921. 340–349. o.; *Pio Paschini*: La flotta di Callisto III. *ASRSP*, LIII–LV. (1930–1932.) 215–220. o.

⁵² Ezzel kapcsolatban lásd még: *R. Valentini*: L'Égeu dopo la caduta di Constantinopoli nelle relazioni dei gran maestri di Rodi. *BISME*, LI. (1936.) 137–168. o. (Főleg: 142–145. o. és a 4. sz. Mellékletet, 166–167. o.); *Halecki* 1943. 92–93. o.; *Pall* 1938. 44–46. o.

⁵³ Pl. ASM A.D.S. Potenze Estere, Ungheria, cart. 650. Fasc. №. 1. (1446. április 28.); Archivio di Stato di Venezia. Senato Secreto, Deliberazioni, reg. 20. 1453. [1454]–1459 c. 29^v. (1454. augusztus 16. Vö.: *Setton* 1978. 141. o.; *Ducas* 1958. 395., 423. o.; *Denis A. Zakynthinos*: Le despotat grec de Morée I. Histoire politique. Paris, 1932. 228–231. o.

Mind Leszbosz megtámadása, mind Gattilusio lányának Moldvába küldése részei voltak a II. Murád újabb trónralépéséhez kapcsolódó lépések sorozatának. A forgatókönyv csúcspontja a Hexamilion megtámadása volt Korintusban 1446 decemberében. A törökellenes harcok lendülete ugyanakkor megtörni látszott, mivel az új pápát, V. Miklóst a török fenyegetésnél is jobban aggasztotta, hogy a firenzei zsinat utáni időszakban kialakult helyzetben a nyugat- és kelet-római egyesülést kimondó határozatok nagyon komolyan megosztották az egyházat.⁵⁴

Két hónappal Murád égei-tengeri akciói után Hunyadinak, Magyarország kormányzójának el kellett ismernie a fiatal V. Lászlót törvényes királynak. A kormányzó törökellenes akcióit saját belpolitikai céljaival szorosan egybekapcsoló gyakorlatának a helyzet nem kedvezett. Hunyadi egyrészt arra volt kényszerítve, hogy összegyűjtse minden katonai erejét, másrészt, hogy gyorsan cselekedjen, mielőtt még túl késő lenne.⁵⁵

Hunyadi a térségben gyakorlatilag egyetlen politikai szövetségesre nem számíthatott. Skanderbég túl messze volt; II. Vladot, akinek fiai III. Radu és III. Vlad II. Murád túszaik voltak, és II. Istvánt sem diplomáciai nyomással, sem fenyegetéssel nem lehetett már rábírni, hogy elálljon a törökpárti politikájuktól. Mindkét uralkodó országát ekkora a török birodalom keresztény védőbástyáivá alakította át.⁵⁶

Országá kikötői és személyes bizánci, különösen a Rómával való egyesülést ellenzők táborához fűződő kapcsolatai miatt II. István értékesebb volt II. Vladnál a szultán szemében. Ezen felül pedig II. István sohasem foglalt nyíltan állást a szultán ellen, míg Havasalföld fejedelme azelőtt harcolt ellene, még ha most a szultán hűséges vazallusának is tekintette magát. Vladtól eltérően, akit Luxemburgi Zsigmond a Sárkány Lovagrend tagjává avatott, István inkább a törökökben bízott, pontosabban uralkodása elejétől már kénytelen volt a törökökbe helyezni minden bizalmát.⁵⁷

Másként II. Murád nem küldte volna el I. Dorino lányát egy olyan ortodox uralkodónak, aki a törökellenes harcokat támogató Konstantinnak, Dorino volt vejének a pártjára állhatott volna. Ezen felül a moldvai helyzet további biztosítékokat nyújtott a császárnak. 1445-ben II. István testvére és társuralkodója, II. Péter Hunyadi János segítségével fellázadt testvére ellen. István legyőzte Pétert egy csatában, így Murád ajándéka akár jutalomnak is tekinthető, vagy éppenséggel a bizalom jelének, amellyel a szultán II. Istvánt meg kívánta erősíteni a trónon. A trónt azonban István egy évvel később elvesztette. Le-

⁵⁴ *Odorico Rinaldo*: *Annales ecclesiastici ab anno MCXCVIII ubi desinit Cardinalis Baronibus auctore Odorico Raynaldo accedunt*. Tom. XVIII. Cologne, 1693. 1448, 10. sz., 359. o. (Vö.: *Setton* 1978. 104. o.); *Donald. M. Nicol*: *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*. Cambridge, 1988. 381–407. o.

⁵⁵ *Elekes Lajos*: Hunyadi. Budapest, 1952. 390. o.; *F. Pall*: Byzance à la veille de sa chute et Janco de Hunedoara (Hunyadi). *BSL*, XIX. (1969.) 1. sz. 123–125. o. (A továbbiakban: *Pall* 1969.); *Petre M. Cazacu – Ş. Năsturel*: Une démonstration navale des Turcs devant Constantinople et la bataille de Chilia (1448). *Journal des Savants. Académie des inscriptions et belles lettres*, [CCXCIII.] (Paris, 1978.) 197–210. o.

⁵⁶ *Pl. Ducas* 1958. 292–293. o.; *F. Pall*: Skanderbeg et Janco de Hunedoara. *SA*, VI. (1968.) 1. sz. 103–117. o.; *Constantin A. Stoide*: Basarab al II-lea (1442–1444) [II. Basarab.] *AHAI*, XVII. (1980.) 296–300. o.

⁵⁷ *Długosz* 1883. 154. o.; I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*. [A román fejedelemségek és Zsigmond király keleti politikája.] București 1915. 221–224. o.

het, hogy az ajándék a szultán szándékaival ellentétes hatást váltott ki.⁵⁸ Murád eléggé biztos volt stabil európai helyzetét illetően (1446 végén – 1447 elején), ezért inkább a kizsáksiai, sürgősebb tennivalókra és a Timur Lenk fia, Shah-Rukh jelentette fenyegetésére irányította figyelmét. Úgy tűnt, a törökellenes diplomácia itt nagyobb sikereket ért el, mint Európában. A szultán figyelmének lankadása elég volt ahhoz, hogy Hunyadi lépjen, legalábbis Havasalföld és Moldva tekintetében.⁵⁹ Hunyadinak az volt a terve, hogy Aragóniai V. Alfonz nápolyi királyt segítse trónra Budán. V. Alfonznak 10 000 oláh támogatását is ígérte. Így tehát legalább Havasalföldön szüksége volt egy olyan uralkodóra, aki szövetségese lesz. V. Alfonz trónra segítése és Skanderbég támogatásának megszerzése után akart Bizánc segítségére sietni. Ehhez azonban II. Istvánt le kellett tennie a trónról, ami Havasalföldre és Moldvára koncentrálna figyelmét.⁶⁰

Úgy tűnik, hogy István jelentős akadályává vált a törökellenes harcoknak és Hunyadi szépreményű terveinek, igaz, nem a keleti és nyugati egyház egyesülésének tudatos ellenzése, hanem inkább a politikai túléléséhez elkerülhetetlen törökpárti állásfoglalása miatt. II. István nyugatról várta a támadást, ám a végzetes csapás északról, Lengyelországból érkezett, ahol szövetségeseit, IV. Kázmért 1447. június végén koronázták királlyá.⁶¹

Iliás fia, II. Roman gyorsabbnak bizonyult a kormányzóknál. 1447. július közepén a lengyelek segítségével elfogta és lefejeztette Istvánt. A következő hónapokban Hunyadinak mégsem sikerült Moldvát fennhatósága alá vonnia, pedig ebben segítségére volt Monoszlói Csopor erdélyi alvajda és II. Petru. Annyit azonban sikerült II. Petru segítségével elérnie, hogy megkapja Kilia kikötőjének használati jogát, amely így közös magyar–havasalföldi fennhatóság alá került (1464 végéig – 1465 elejéig). Ide Hunyadi saját helyőrséget hozatott, s e nyereség bőségesen kárpótolta a Moldvával kapcsolatos sikertelen próbálkozásokért.⁶²

Máig sem tudni, mi történt a leszboszi lánnyal ezen események ideje alatt. Lehet, hogy sikerült visszatérnie Leszbosz szigetére vagy átszöknie a Török birodalomba. Amennyiben valóban szült II. Istvánnak egy fiút, ami nyilván céja lehetett, itt található 1476-ban trónkövetelőként fellépő fiával együtt leginkább menedéket.⁶³

⁵⁸ *Hurmuzaki XV–1*. 58. sz., 32. o.; *Documente moldovenești*, II. 212. sz., 724. o.; *Georgios Spharantzes: Memorii*. (1401–1477). În anexă: Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, *Cronica* (1258–1481). [Emlékiratok. 1401–1477. A mellékletben: Pseudo-Phrantzes: Makarios Melissenos, *Chronicle*. 1258–1481.] Szerk.: *Vasile Grecu*. București 1966. 68–70. o.; *L. Șimanschi – N. Ciocan: Acte slavone inedite, din anii 1443–1447, privind istoria Moldovei*. [Moldva történelmére vonatkozó, 1443–1447. közötti kiadatlan szláv okiratok.] *AIIAI*, XI. (1974.) 181–184. o.

⁵⁹ *Pl. Historia*, 16–17. o.; *D. M. Nicol: The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Emperor of the Romans*. Oxford, 1992. 85–86. o.; *Inalcik: The Ottoman Turks*, 264. o.

⁶⁰ Lásd továbbá: *Thallóczy Lajos – Barabás Samu: A Frangepán Család Oklélévtára. Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus I. 1133–1453* (*Monumenta Hungariae Historica. Magyar történelmi emlékek*, I. *Diplomatária*, 35.) Budapest, 1910. 344. sz., 350. o.; *Constantin Marinescu: La politique orientale d'Alfons V d'Aragon, roi de Naples*. Barcelona, 1994. 149–154. o.

⁶¹ *F. Pall: De nouveau sur l'action de Iancu de Hunedoara en Valachie pendant l'année 1447. RRH*, XV. (1976.) 3. sz. 458–459. o.; *Uo.: Intervenția*, 1061–1063. o.; *Rezachevici* 2001. I. köt. 494. o.

⁶² Lásd még: *Documente moldovenești*, II. 231. sz., 787. o.; *DRH D. I.* 293. sz.; 402. o.; *Długosz* 1887. 509–510. o.; *Pall* 1965. 620–637. o.; *Rezachevici* 2001. 500–501., 509–510. o.

⁶³ Erre vonatkozóan lásd: *Codex*, III. 258. sz., 281. o. *Długosz* 1887. 644–645. o.; *Al. Simon: Quello ch'è apresso el Turcho. About A Son of Stephen the Great. AIRCRU*, VI–VII. (2004–2005.) 156–157. o.

II. István holttestét a neamți kolostor apátjai vitték el és temették el saját templomukban. A kolostort István alapította, és végig az ő védelmét élvezte, míg az az ortodoxia szilárd központjává nem vált. Ezt a jellegét még fél évszázadra rá is megőrizte, amikor a moldvai katolikus püspököt a kolostor területén gyilkolták meg. 1467–1468-ig, vagy talán még 1473-ig is, a nagyrészt a kolostor tulajdonában, Neamț megye egymaga képes volt megfizetni a Portának fizetendő teljes moldvai adót. Moldva gondjait és kilátásait II. István itteni sírja egyaránt jelképezte.⁶⁴

Bizánc elestekor Romanon kívül a többi három oláh metropolitai székhely is az uniót és a magyarokat pártoló tábor fennhatósága alatt volt. Viszont sem a moldvai, sem a havasalföldi fejedelem nem támogatta különösebben a törökellenes harcra való készülődést, nyíltan aztán végképpen nem. A Bizánc eleste után nem sokkal bekövetkezett Dnyeszterfehérvár elleni török támadás végérvényesen megbuktatta a moldvai unió párti táborát, akik arra kényszerültek, hogy Magyarországon és a konciliarista Lengyelországban keressenek menedéket.⁶⁵

1435–1436 után egyetlen uralkodó sem tarthatta meg túl hosszú ideig hatalmát, ha nem tudta megtalálni az egyensúlyt az unióellenes és a törökpárti táborok között. Az olyan jellegű kompromisszumok, amilyent II. Vlad kísérelt meg, hogy nyíltan kiálljon Hunyadi vagy Murád oldalán, szinte a halálos ítélettel értek fel. Ezen kívül pedig kevés nyugai hatalom tudott volna segítséget nyújtani egy bizánci törökellenes háborúhoz. Számos nyugati uralkodó és politikus pedig ellenezte a törökellenes harcokat, de legalábbis ellenséges volt a kelet-római szakadárak irányában.⁶⁶ Rómának igen kevés esélye volt, hogy a román fejedelemségeket hatalma alá hajtja. A pápa Magyarországra és Lengyelországra sem számíthatott. Ehhez képest, noha látszólag Bizánc eszközei lecsökkenetek, valójában sokkal hatékonyabbakká váltak, legalábbis az egyházat illetően. De tartós eredményeket nem sikerült elérni.⁶⁷

Érdemes lenne feltennünk a kérdést, hogy vajon III. Frigyes meddig lett volna hajlandó elmenni *török kérdésben*, hogy megszerezze a Habsburgoknak Magyarország trónját, különösen 1445 után? Igen kevés forrásunk van erről a témáról, de ezek többsége meg-egyezik abban, hogy a Habsburgok csak látszólag folytattak törökellenes politikát. Viszonyukat a kérdéshez jól mutatja Hunyadi keleti támadásaira való reakciójuk. 1447 elején Hunyadi Moldvát és Havasalföldet készült megtámadni. Ekkor azzal vádolták, hogy török és román támogatással fog rajtaütni a Habsburg területeken. Ebben a kontextusban

⁶⁴ Lásd továbbá: DIR A. Veac XVI. I. 169. sz., 191. o.; P. P. Panaitescu: Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare. [Adalékok Stefan cel Mare történetéhez.] *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice [A Román Tudományos Akadémia évkönyvei. A történelmi osztály emlékiratai]*, (București, 1880–) 3. sorozat, XV. (1933–1934.) 63–64. o.

⁶⁵ Pl. Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Szerk.: *Martin Toeppen*. III. Januar 1447–Juli 1453. 91. sz., 242–243. o. Leipzig, 1882.; IV. August 1453–September 1457. 1884. 17. sz., 30–31. o.; Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. Szerk.: *Rudolf Wolkan*. Vienna, 1909–1918. (Briefe von seiner Erhebung zum Bischof von Siena bis zum Anfang des Regensburger Reichstags [23. September 1450 – 1. Juni 1454]). H. n., 1918. Tom. II. 135. sz., 243. o.; 165. sz., 294. o.; 186. sz., 365. o.; 291. sz., 562. o.

⁶⁶ Pl. *Radu Constantinescu*: Quelques observations sur l'époque de Vlad Țepeș. II. Vladislav II et sa politique transylvaine (1450–1456). *RRH*, XVII. (1978.) 313–326. o.; *Minea* 1928. 159–163. o.

⁶⁷ Pl. Epistolae pontificiae, III. 295. sz., 121. o. (1448.); *D.-I. Mureșan*: Le royaume de Hongrie et la prise de Constantinople: Croisade et union ecclésiastique en 1453. In: *Between Worlds II*. 365–371. o. (A továbbiakban: *Mureșan*: Le royaume de Hongrie.)

ez a vád egyszerűen lehetetlennek tűnt, ám a dolog 1449 felé már nem is tűnt olyan abszurdnak.⁶⁸ Sem Bizánc, sem a Nyugat nem bizonyult az ortodox uralkodók biztonságos szövetségeseinek, így hát megnőtt Athos jelentősége. Az ortodox hagyomány letéteményeseként és a hészükhiazmus (iszihazmus) felelevenítésének pártolójaként Athos török védelem alatt állt 1424 óta. II. Stefan uralkodása előtt Moldvának nem sok kapcsolata volt Athosszal, noha ortodox vallású ország volt. István volt az, aki átvette Zographu támogatását, amely azelőtt havasalföldi pártfogásnak örvendett (1442). Ekkoriban Hunyadi éppen megtámadta a *törököt*, és leváltotta Havasalföld uralkodóját.⁶⁹

Annak ellenére, hogy Zsigmond az ellenkezőjét állította, Moldva az 1420-as években az ólublói határozatok megvalósításaként támogatta Konstantinápoly unió párti politikáját. Miután kihasználta Iliás túlságosan is nyugat-római párti lépéseit, István eltávolodott a bizánci császár és pátriárka hivatalos álláspontjától, főleg azzal, hogy Murádot támogatta. A bizánci helyzetet illetően valószínűleg Demetrioszt, Konstantin testvérét és vetélytársát támogatta, aki Murádnak fogadott hűséget.⁷⁰

1444–1445 után a *törökön* kívül semmilyen hatalom nem veszélyeztethette István uralkodását. Bukása nagyrészt belföldi konfliktusok eredménye volt. Nem véletlen ugyanis, hogy a *nyugat-római* ellentétes propaganda kiteljesedése Moldvában István uralkodásának eseményeihez kötődnek. A *nyugat-római* ellenes frakció moldvai felülke-rekedésének fő akadályai 1447, illetve 1473 után jelentek meg. A két fél relatív gyengesége az összecsapásokat még hevesebbé tette.⁷¹

Miután Magyarország Havasalföld feletti uralma bizonytalanná vált, melyhez a havasalföldiek és magyarok közötti polgári összeütközések is hozzájárultak, a magyar királyság eddig sem túl fényes kilátásai arra, hogy Moldvát fennhatósága alá hajtsa, jelentősen lecsökkentek Hunyadi János minden, az 1440-es és 1450-es évek során tett igyekezete ellenére. Ezen a *kelet-római* párttal titokban folytatott tárgyalások sem tudtak segíteni. A bizánci viták a *nyugat-római* egyházzal való uniót egyre kétségesebbé tették nem csak Konstantin városában, hanem a *bizánci birodalom* többi részén is, amelyeket közvetlenül fenyegetett a török veszély.⁷²

⁶⁸ Például: Magno I. Ad annum 1447. Fol. 70^v; Regesta chronologica-diplomatica Friderici III. Romanorum Imperatoris. Szerk: *Joseph Chmel*. Vienna, 1838. [1840.] 2232. sz., 226. o. (1447. január 30.) Ezzel kapcsolatban lásd még: *Thuróczy* 1985. 202–204. o.; *Bonfini*, IV. köt. 238–241. o.

⁶⁹ DRH A. I. 61. 221. sz., 89. 312. o.; B. I. 135. sz., 194. o. *Anscari Mundó*: Alphonse V d’Aragon et le Mont Athos. In: *Le millénaire du Mont Athos 963–1963. Études et mélanges*, I. Chevetogne, 1963. 150. o.

⁷⁰ *D.-I. Mureşan*: Le Patriarcat œcuménique et les Principautés roumaines. Droit nomo-canonique et idéologie politique (XIVe–XVIe siècles). (Doktori disszertáció, kézirat.) Paris, 2005. 361–363. o.; *Ş. Papacosteia*: Un hu maniste Italien au service de Byzance en Europe Centrale au XVe siècle. *Études Byzantines et Post-Byzantines*, V. (Bucharest-Iaşi, 2006.) 365–375. o.

⁷¹ Pl. Codex II. Appendix, 11–12. sz., 479–480. o.; *Hurmuzaki* VIII. 20. sz., 15. o.; *Cronica moldo-rusă*. [A moldvai-orosz krónika.] In: *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*. [A Ioan Bogdan megjelentette XV–XVI. századi szláv–román krónikák.] Szerk.: *P[etre] P[etre]*. Bucureşti, 1959. 158–159. o.; *Mureşan*: Le royaume de Hongrie, 369–370. o.

⁷² Pl. *Michel Cacouros*: Un patriarche à Rome, un catholikos didaskalos au Patriarcat et deux donations trop tardives de reliques du seigneur: Grégoire III Mamas et Georges Scholarios, le synode et la synaxis. In: *Byzantium, State and Society: In Memory of Nikos Oikonomides*. Szerk.: *Anna Avramea, Angeliki Lailou, Evangelos Chrysos*. Athens, 2003. 71–124. o.; *Pall* 1969. 119–122. o.

Az 1447–1448-as eseményektől, majd II. Bogdan uralkodásától (1449–1451) szinte függetlenül II. István uralkodásának volt egy nagyon fontos hatása a törökellenes harcokat illetően: Moldvát távol tartotta a törökellenes fronttól egészen az 1470-es évek elejéig, és a törökpártiak táborába vonta, még mielőtt hivatalosan is sarcot kezdett volna fizetni a Portának (1453–1456). Legalábbis III. István próbálkozásait, hogy aktívan részt vegyen a törökellenes megmozdulásokban uralkodásának első évtizedében erőteljesen akadályozta még az 1430-as és 1440-es évek „moldvai hagyománya”.⁷³

Megállapítható, hogy a moldvai fejedelmek politikai háttérüktől és származásuktól függetlenül megpróbálták elkerülni Hunyadi János „védnökségét”. Az egyetlen nyilvánvaló kivétel II. Bogdan volt, III. István (Stefan cel Mare) apja. Délen ugyanez volt a helyzet, mind a havasalföldi, mind a balkán országokbeli uralkodók esetében (Szerbia, Bosznia, Albánia), talán Skanderbég kivételével.⁷⁴

A moldvai–lengyel szövetségek voltak a leggyakoribbak, nem azért, mert szükséges volt megtartani az egyensúlyt a magyar és lengyel nagyhatalom között, hanem mert mindkettő olyan királyság volt, ahol a hatalom valójában a nemesek kezében összpontosult. Tulajdonképpen Di(e)dri(c)h Buczacki mágnás, Podolia valódi uralkodója számára természetes volt, hogy nagyobb hatást gyakorol a moldvai uralkodóra, mint Hunyadi. Ez nem csak földrajzi kérdés, és nem is a moldvai nemesek politikai hagyományának kérdése volt.⁷⁵

Egyrészt Hunyadi aktív törökellenes és unió párti politikát üzött egy olyan környezetben, ahol mindkét fogalom komoly ellenérzéseket szült egyrészt a *kelet-rómaiak*, másrészt a *nyugat-rómaiak* körében. Másrészt a világi összetűzéseknek köszönhetően a moldvai egyház szerepe megnövekedett. Mind az uralkodó, mind az főemberek olyan szintű adakozásba kezdtek a templomok és kolostorok javára, amilyenre még Moldvában nem volt példa. Miközben a moldvai egyház fejei vonakodva bár, de aláírták az uniós egyezményt, a politikusok számára természetes volt a várnai ütközet előtt és után, hogy a megerősödött vallási érzéseket ki kell használni.⁷⁶

Egyház és politika Kelet-Közép-Európában

II. István uralkodásának idején megnőtt az itt menedéket kereső husziták száma. Ez Rómát bosszantotta, ugyanis megnövelte annak kockázatát, hogy Moldva hivatalosan is elutasítsa a firenzei uniót (1445). A moldvai metropolita, Damian aláírta ugyan az uniós

⁷³ Pl. Magno I. Ad Annum 1448. Fol. 109^v–112^v; An Annum 1451. Fol. 165^v–167^r, 169^v–171^r; *Al. Simon*: The Lion in Winter: John Hunyadi from Kossovopolje to Belgrade. In: *Between Worlds II*. 491–522. o.

⁷⁴ Lásd ezzel kapcsolatban: *M. Cazacu*: Du nouveau sur le rôle international de la Moldavie dans la seconde moitié du XVe siècle. *RER*, XVI. 1981. 36–37. o.; *Pall* 1969. 1061–1064. o.; *Jan Krajcar*: Simion of Suzdal's Account of the Council of Florence. *OCP*, XXXIX. (1973.) 103–130. o.

⁷⁵ Például: *Ilona Czamańska*: Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Weigieri Turki w XIV i XV wieku. [A lengyelek, a magyarok és a törökök szorításában: Moldva és Havasalföld a XIV. és XV. százaban.] Poznań, 1996. 86–87., 95–101., 361–369. o. (Kivonat.); *Rezachevici* 2001. 476–534. o.

⁷⁶ Pl. DRH A. I. passim. (Elemzésre: *Al. Simon*: Ștefan cel Mare și Matia Corvin. [Stefan cel Mare és Mátyás király.] 522–527. o.); Les „Memoires” du Grand Ecclesiarque de l’Eglise de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438–1439). In: *Concilium Florentium, Scriptorum*, II. 9. köt. Szerk. *Vitalien Laurent*. Rome, 1971. 448., 450. o.

egyezményt (1439), de Iliasz, és nem István nevében, és aztán átlépett az uniót ellenzők táborába (1443–1445). Damiant el kellett távolítani a metropolitai székből, hogy az unió határozatait Moldvában véghez lehessen vinni.⁷⁷

VIII. Palaiologosz János, Hunyadi szövetségese és az unió egyik fő pártolója elhatalasította Joachim kinevezését Moldva metropolitájának egészen 1447 novemberéig. Akkor már négy hónap telt el II. István halála óta, és Hunyadi seregei készen álltak, hogy behatoljanak Moldvába. Moldva megújította kapcsolatait az Ökuménikus Patriarchátussal. Ám Joachim moldvai pályafutása rövidnek bizonyult. Konstantinápoly eleste után (1453) elűzték. Helyét I. Teoctist foglalta el, aki negyedszázadon át Moldva metropolitája maradt. Moldva megújította ugyan kapcsolatait a Patriarchátussal, de az most a szultán fennhatósága alatt állt.⁷⁸

II. Murád hűséges és tiszteletben álló vazallusa, II. István nem engedhette meg magának, hogy az uniót pártolja. Az egyház uniója volt a török birodalom egyik legnagyobb félelme I. Murád és I. Bajazid uralkodása óta. A politikai kontextus megerősítette egyházi és szerzetesi szinten azt az általában véve természetes ellenszenvet, melyet a firenzei unió váltott ki a Bizánci birodalom számos részében. II. István személyes meggyőződésétől függetlenül tehát (például az uniós egyezmény aláírása után látszólag megpróbálta 1440-ben elnyerni VIII. János jóindulatát), a kialakult helyzet befolyásolta álláspontját és következetesen kitartott elutasítása mellett elkövetkező politikai pályája alatt, egészen 1447-es haláláig.⁷⁹

1433–1436 óta folyamatosan bizonyította képességét, hogy a török és lengyel oligarchák között egyensúlyozva a lehető legjobban kihasználja az adódó lehetőségeket. Annak ellenére, hogy a külföldi politika szemében (legalábbis 1436–1438/1439-ig) a belföldi hatalomfelosztás ellenére I. Iliasz számított Moldva törvényes fejedelmének, és hogy politikai és kereskedelmi okokból II. István Bizánchoz hasonlóan a velenceiektől függött (1435/1436–1437), akik sokkal türelmetlenebbek voltak a *kelet-rómaiakkal* szemben, mint a génovaiak, megszerezte József pátriárka és VIII. János beleegyezését, hogy megalapítsa a romani érsekséget (1436). Ez volt uralkodásának egyik legnagyobb diadala.⁸⁰

⁷⁷ Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. (Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, XXIII.) Szerk.: Eusebius Fermentžin. Zagreb, 1892. 789. sz., 176. o.; 803. sz., 179. o.; 835. sz., 191. o.; D.-I. Mureşan: Notes sur une histoire parallèle de l'Église de Moldo valachie au XVe siècle. In: Between Worlds II. 124–127. o. (Lásd itt: FHDR IV. XLIX–3. sz., 315. o.)

⁷⁸ Pl. Michel Lascaris: Joachim, métropolitte de Moldavie et les relations de l'Église moldave avec le patriarcat de Pec et l'archevêché d'Achris au XVe siècle. BSHAR, XIII. (1927.) 129–134. o.; Jean Darrouzès: Ekthesis Nea. Un manuel des pittakia byzantin du XIVe siècle. Revue des Études Byzantines, XXVII. (Paris, 1969.) 46. o.

⁷⁹ Ragusa, 165–167., 247–250. o.; Notes, IV. 17. sz., 25. o.; Anton Kern: Der Libellus de notitia Orbis Johannes III (de Galonifontibus?) O. P. Erzbischofs von Sultanieh. Archivum Fratrum Praedicatorum, VIII. (Romae, 1938.) 100–101. o.

⁸⁰ Pl. Notes, IV. 22. sz., 33. o.; P. Ş. Năsturel: Un témoignage byzantin sur la métropole de Roman (Moldavie). RER, XV. (1975.) 200. o.; Zacharias Tsirpanlis: Il decreto fiorentino di Unione e sua applicazione nell' Arcipelago Greco. Il caso di Creta e di Rodi. Thesaurismata. Bollettino dell'Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Post-Bizantini, XXI. (Venezia, 1991.) 43–88. o.; Claudine Delacroix-Besnier: Les Dominicains et la Chrétienté grecque aux XIVe et XVe siècles. Rome, 1997. 407. o.

II. István a törökök árnyékában kezdte, 14 esztendőn át uralkodott, és semmi se utal arra, hogy Hunyadi legsikeresebb évein kívül (1441/1442–1444), amikor óvatosan közeledett hozzá, István valaha is hivatalosan elszakította volna a törökökhöz fűződő szálakat. A várnai ütközet után ezek a szálak még szorosabbra fonódtak, amit II. Murád 1446-os ajándéka is ékesen bizonyít.⁸¹

II. István nagyrészt közvetett forrásokból ismert tettei és döntései még az ortodoxia szempontjából is a kereszténység általános ügyének elárulásaként tekinthetők. Ennek ellenére megadatott neki, hogy bármely más, 1418/1432–1457 közötti havasalföldi vagy moldvai uralkodónál tovább uralkodjon, de még a bosnyák és szerb uralkodókon is túltett, mert II. István nagy politikai túlélő volt. Természetesen a túlélésnek ára volt, az ország mély megosztása.⁸²

I. Sándor fiainak, Iliásnak és Istvánnak az uralma nagy megosztottságba sodorta a már azelőtt sem túl egységes országot mind közigazgatásilag, mint vallásilag. III. István megpróbálta áthidalni az észak–dél és kelet–nyugat irányban húzódó ellentéteket. Egy évszázaddal az 1430–1440-es események után, III. István törvénytelen fia, IV. Péter (Petru Rareș) szintén megpróbálta a kibékítést egy szimbolikus gesztussal. Fiait és örököseit Iliásnak és Istvánnak keresztelte. Az „eredmény” katasztrofális volt, főleg IV. Péter politikája miatt. Iliás lemondott a trónról, és muzulmán hitre tért. Helyét István vette át, aki elkezdte irtani országában a nem ortodox alattvalókat.⁸³

1497 novemberében III. István megjelent a neamți kolostorban az új templom felszentelési ünnepségének alkalmából, amit korábban elnapoltak az éppen folyamatban levő moldvai események miatt. István valószínűleg a velenceiektől más célokra, pontosabban egy törökellens hadjáratra kapott pénzből újraépíttette a kolostor templomát. Az új templomban egyetlen sír volt: II. István számára. A Habsburgok és a törökök segítségével III. István ekkor kerekedett felül a török ellenes háborúk örve alatt a megbuktatására indított legnagyobb lengyel–magyar diplomáciai és katonai akción.⁸⁴

⁸¹ Pl. ASM A.D.S. Potenze Estere, Ungheria, cart. 650. Fasc. №. 1. (1446. április 28.); *Minea* 1928. 79. o.; *Mureșan*. Prima etapă. [Az első szakasz.] 51–55. o.; *Al. Simon*: Ștefan cel Mare și Matia Corvin, 92–96. o.

⁸² Összehasonlításképpen: *Boško I. Bojović*: L'idéologie monarchique dans les hagio-biographies dynastiques du Moyen Âge serbe. (*Orientalia Christiana Analecta*, CCXLVIII.) Rome, 1995. 121–125, 143. o.; *Erdmute Heller*: Venezianische Quellen zur Lebensgeschichte des Ahmed Paşa Hersekoğlu. *Electronic Journal of Oriental Studies*, III. (Utrecht, 2000.) 4. sz. Különösen: 1–85. o.

⁸³ *Cronica moldo-rusă*, 158. o.; *Ș. Papacostea*: O veche tipăritură despre Moldova la mijlocul secolului al XVI-lea. [Egy régi nyomtatvány Moldváról a XVI. század közepén.] *Studii*, XXII. (1969.) 3. sz. 460–462. o.; *Bogdan P. Maleon*: O schimbare de domnie la mijlocul secolului XVI și rolul elitei clericale moldovenești. [Uralkodóváltás a XVI. század közepén és a moldvai egyházi vezetők szerepe.] *AIX*, XLII. (2005.) 58–59. o.

⁸⁴ Lásd például: *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*. [A Ștefan cel Mare korából származó emlékművek és műtárgyak jegyzéke.] Szerk.: *Mihai Berza*. București 1958. 16. sz., 148. o.; *Al. Simon*: The Hungarian Means of the Relations between the Habsburgs and Moldavia at the End of the 15th Century. *AIRCURU*, VIII. (2006.) 277–282. o.

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltárak és könyvtárak

- ASG Archivio di Stato di Genova, Genova. Archivio Segreto (A. S.), Diversorum, [reg.] 533. (1444.)
- ASM Archivio di Stato di Milano, Milano. Archivio Ducale Visconteo-Sforzesco / Archivio Sforzesco (A. D. S.); Carteggio estero (Potenze estere). Ungheria, cart. 650. 1452–1490. [1441.] Fasc. [1.]: 1452. [1441]–1457.; Fasc. [2.]: 1458–1466.; Fasc. [3.]: 1467–1490.

Folyóiratok, sorozatok

- AIIAI Anuarul Institutului de Istorie (și Arheologie, from 1972) „A. D. Xenopol” [Az „A. D. Xenopol” történelmi (és archeológiai) intézet évkönyve]. (Iași, 1964–1989.)
- AIRCRU *Annuario del Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica*. (Venezia, 1999–.)
- AOASH *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. (Budapest, 1947–.)
- ASRSP *Atti della Società romana di storia patria*. (Rome, 1878–.)
- BSHAR *Bulletin de la Section Historique de la Académie Roumaine*. (Bucharest, 1912–1947.)
- BSL *Byzantoslavica. Revue internationale des études byzantines*. (Prague, 1929–.)
- MN Il Mar Nero. Anali di archeologia e storia. (Roma, Paris, 1994–.)
- OCP *Orientalia Christiana Periodica*. (Roma, 1935–.)
- RER *Revue des Études Roumaines*. (Paris, Atena, Iași, 1953–.)
- RRH *Revue Roumaine d'Histoire*. (Bucarest, 1962–.)
- SMIM Studii și materiale de istorie medie. [Középkori történelmi tanulmányok és anyagok.] București, Brăila, 1956–.
- Studii *Studii. Revistă de istorie*. [Tanulmányok. Történelmi szemle.] (București, 1948–1973.)

Források

- Acte *Nicolae Iorga: Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. [A románok történelmével kapcsolatos okiratok és töredékek.] 1. köt.: București, 1895–1897. 3 köt.: [1399–1499.] (1897.)
- Bonfini *Antonius de Bonfinis Rerum Ungaricarum decades*. Szerk.: Főgel József, Juhász László, Iványi Béla. I–IV. köt. Leipzig, 1936–1941.
- Chalcocondil *Laonic Chalcocondylae Historiarum demonstrationes*. Szerk.: Darkó Jenő. Budapest, 1922–1927. (2 gyűjtemény; 3 kötet, 1958. *Laonic Chalcocondil: Expuneri istorice. Historiarum demonstrationes*. [Történelmi előadások. Historiarum demonstrationes.] Szerk.: Vasile Grecu. București, 1958).

Codex	Codex epistolaris saeculi decimi quinti. (Monumenta Medii aevi res gestas Poloniae illustrantia. Krakow, 1861–1938. II., XI–XII., XIV. köt. Krakow, 1876–1894.) I. köt.: 1384–1492. Szerk.: <i>August Sokolowski, Joseph Szujski</i> . Krakow, 1876. II. köt.: 1382–1445. Szerk.: <i>Antol Lewicki</i> . Krakow, 1891. III. köt.: 1392–1501. Szerk.: <i>Antol Lewicki</i> . Krakow, 1894.
<i>Dlugosz</i> 1887., 1863–1887.	<i>Jan Dlugosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia</i> . Szerk.: <i>Alexander Przewdziecki</i> . Leipzig–Krakow, 1863–1887.; 15 köt. XIII–XIV., <i>Historiae Polonicae libri XII</i> . 1883–1887.
Documente moldovenești	<i>Mihai Costăchescu</i> : Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. [Ștefan cel Mare kora előtti moldvai okiratok.] Iași, 1931–1932.; 2 köt. II. Documente interne. Urice (ipsoace), Surete, Regeste, Traduceri (1438–1456). Documente Externe. Acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, salv-conducte, scrisori (1387–1456) [Belügyi okiratok: oklevelek, regeszták, fordítások (1438–1456). Külügyi okiratok: hiteliratok, ajándékozási oklevelek, egyezmények, követ-ségek, kereskedelmi kiváltságok, oltalomlevelek, levelek.] (1387–1456)] (1932.)
DRH	Documenta Romaniae Historica. București, 1965–2003. 43 kötet, 4 sorozat. A. Moldova (1975–2002.); 15 köt. I. köt. 1384–1484. Szerk.: <i>Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Leon Șimanschi</i> . (1975.); II. köt. 1449–1486. Szerk.: <i>Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, Dumitru Agache</i> . (1976.); III. köt. 1487–1504. Szerk.: <i>Constantin Cihodaru, Ioan Caproșu, Nicolae Ciocan</i> . (1984.). B. Țara Românească. [Havasalföld.] (1966–2003.); 23 köt. I. köt. 1250–1500. Szerk.: <i>P[etre]. P[etre], Panăitescu, Damaschin Mioc</i> . (1966). D. Relațiile între Țările Române. [A román fejedelemségek kapcsolatai.] (1977.); 1 köt. 1222–1456. Szerk.: <i>Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain</i> . (1977.)
Epistolae Pontificiae	Epistolae pontificiae and concilium florentinum spectantes. (=Concilium Florentinum, A. [I.] Documenta.; B. [II.] Scriptores. Rome, 1940–1977.) Szerk.: <i>Georg Hofmann</i> . Roma, 1940–1946. I. köt. Epistolae pontificiae de rebus ante Concilium Florentinum gestis (1418–1438), (1940.); III. köt. Epistolae pontificiae de ultimis actis concilii florentini annis 1440–1445 et de rebus post concilium gestis annis 1446–1453. (1946.)
FHDR	Fontes Historiae Daco-Romanae. IV. köt. Scriitori și acte bizantine, secolele IV–XV [IV–XV. századi bizánci levelek és okiratok.] Szerk.: <i>Horățiu Mihăilescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi</i> . București, 1982.
Historia	<i>Giovanni Maria Angiolello – Donado Da Lezze</i> : Historia Turchesca. Szerkesztette: I[oa]n. Ursu (Bucarest 1910).
<i>Hurmuzaki</i>	Eudoxiu de Hurmuzaki: Documente privitoare la istoria românilor. [A románok történelmére vonatkozó okiratok.] București–Cernăuți, 1887–1942.; 15 köt. (17 gyűjtemény, 45 köt.) I–2. köt. 1346–1459. Szerk.: <i>Nicolae Densușianu</i> . (1890.); XV–1. köt. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardeleni Bistrița, Brașov, Sibiu, 1358–1600. [Besztréce, Brassó, Szeben erdélyi városok oklevéltárából származó okiratok és levelek.] Szerk.: <i>Nicolae Iorga</i> . (1911).

- Notes *Nicolae Iorga*: Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle. Bucarest, 1899–1916.; (6 köt.) IV. köt. 1453–1476.; V. köt. 1476–1500. (1915.); VI. köt. 1501–1547. (1916.)
- Raguza *Gelich József – Thallóczy Lajos*: Diplomatarium relationum reipublicae regasane cum regno Hungariae. Raguza és Magyarországi összeköttetéseknek oklevéltára. Budapest, 1887.
- Thuróczy *Johannes de Thurocz* [János Thuróczi/ Thuróczy]: Chronica Hungarorum. I. köt.: Textus. Szerk.: *Galántai Erzsébet, Kristó Gyula*. II–1., 2. köt.: Commentarii. Írta: *Mályusz Elemér*, társ-szerző: *Kristó Gyula*. Budapest, 1985–1988.

Gyűjteményes kötet

- Between Worlds II. *Between worlds*. Főszerk.: *Ioan-Aurel Pop*. Tom. II. *Extincta est lucerna orbis. John Hunyadi and his Time*. Szerk.: *Ana Dumitran, Loránd Mádly, Alexandru Simon*. Cluj-Napoca, 2008.

Alexandru Simon

EASTERN FRONTLINES AND POTENTIALS OF JÁNOS HUNYADI'S
ANTI-OTTOMAN POLITICS

Summary

During the 1430s Venice tried to reinforce its positions in the Black Sea area. After the Ottomans had seized Thessaloniki, Venice's interest increased for the northern regions. The heydays of Genoa, a state long enjoying Muslim support, were in decline in the area; the Byzantine Empire needed all the help it could get; and the anti-Venice politics of Emperor Sigismund, traditional ally of Genoa and western protector of Byzantium, came to an end as well, for the emperor had been living in peace with the Ottomans (1429–1437) by that time. The essentially pro-Ottoman politics of the Krakow Royal Court raised some problems too, while Lithuania, Wallachia and Moldova had turned into battlefields. In the mean time talks for church unification were also in progress to win the Greek Orthodox, for example in Moldova. At that time Moldavian King Elias I had control over Cetatea Alba and Kilia, harbours important for Hungarians as well, and he kept losing ground against his stepbrother Stephen II who was supported by the Ottomans.

In 1442 Elias I was defeated and Stephen II reached final victory, and it was also the year that anti-Ottoman crusade wars lived their heydays, thanks to János Hunyadi and especially his Long Campaign. Stephen II needed Hungarian aid against Elias I, while Hunyadi needed the harbours at the Black Sea for his crusade plans. Stephen did not send troops for Hunyadi to the battle at Varna, and he lost Cetatea Alba to Genoa, but then returned to his previous pro-Ottoman and anti-union policy. The victory of Sultan Murad II at Varna and his return to power gave Cetatea Alba back to the Moldavian king, and, as a special and rare favour from Murad, the king was given a wife as well, one of the daughters of Dorino Gattilusio of Lesbos (1446). The next year Polish supporters of the Elias branch of the dynasty defeated Stephen, before Hunyadi could have done it. That is Hunyadi's troops attacked the country, helped pro-Hungarian Peter II to power, and placed Kilia under Hungarian-Romanian joint authority which lasted up until 1464.

Alexandru Simon

LES POSSIBILITÉS ET LES LIMITES ORIENTALES DE LA POLITIQUE
ANTI-TURQUE DE JEAN HUNYADI

Résumée

Dans les années 1430, Venise tenta de consolider ses positions dans la région de la mer Noire. Après l'occupation de Thessalonique par les Turcs, Venise s'intéressait plutôt aux régions nordiques. L'âge d'or de Gênes, ville soutenue depuis longtemps par les musulmans, touchait à sa fin, tandis que Byzance avait besoin de toutes les aides possibles. En même temps, l'empereur Sigismond, allié traditionnel de Gênes et défenseur occidental de Byzance, abandonna sa politique anti-vénitienne. A cette époque, l'empereur vivait déjà en paix avec les Turcs (1429-1437). La politique fondamentalement pro-ottomane de la Cour polonaise de Cracovie posa également problèmes, alors que la Lituanie, la Valachie et la Moldavie devinrent des champs de bataille. Pendant ce temps des négociations ecclésiastiques furent également menées pour obtenir le soutien des Grecs orientaux entre autres sur les théâtres d'opérations militaires de Moldavie. A ce moment-là, les ports de Cetatea Alba (Akerman) et de Kilia, également importants pour les Hongrois, furent encore sous le contrôle d'Élias Ier, prince de Moldavie qui perdait progressivement du terrain face à son demi-frère Étienne II soutenu par les Turcs.

1442 fut l'année de la chute d'Élias Ier et de la victoire définitive d'Étienne II, mais également de l'apogée des luttes contre les Turcs grâce à la Longue campagne de Jean Hunyadi. Tandis qu'Étienne II avait besoin de l'aide des Hongrois contre Élias Ier, Hunyadi avait besoin des ports de la mer Noire pour ses projets de croisade. Étienne n'envoya pas ses troupes dans la bataille de Varna aux côtés de Hunyadi, ce qui ne l'empêcha pas de perdre Cetatea Alba contre les Génois avant de redevenir pro-turc et anti-union. La victoire du sultan Murad II à Varna et son retour au pouvoir permirent au prince de Moldavie de récupérer Cetatea Alba et d'épouser l'une des filles de Dorino Gattilusio de Lesbos grâce à une faveur exceptionnelle de Murad (1446). Toutefois, l'année suivante les partisans polonais de la branche Élias de la dynastie tuèrent Étienne avant que Hunyadi ait pu le faire. Les troupes de Hunyadi pénétrèrent dans le pays et firent accéder Pierre II au pouvoir. Kilia fut alors placé sous une domination conjointe hongroise et roumaine qui dura jusqu'en 1464.

Alexandru Simon

DIE GRENZEN UND MÖGLICHKEITEN DER POLITIK JÁNOS HUNYADIS
GEGEN DIE TÜRKEN IM OSTEN

Resümee

In den 1430er Jahren versuchte Venedig seine Position in der Region des Schwarzen Meeres zu festigen. Nachdem Thessaloniki von den Türken erobert worden war, zeigte auch Venedig größeres Interesse an den nördlichen Regionen. Die Blütezeit Genuas, das dauerhaft muslimische Unterstützung genoss, war vorbei; Byzanz benötigte jede Hilfe, aber auch die gegen Venedig gerichtete Politik des traditionellen Verbündeten Genuas und des westlichen Verteidigers von Byzanz, Kaiser Sigismund, war vorbei: der Kaiser lebte bereits im Frieden mit den Türken (1429-1437). Auch die grundsätzlich den Ottomanen zugeneigte Politik des polnischen Königshofes in Krakau warf Probleme auf, und Litauen, die Walachei, sowie die Moldau waren zu Schlachtfeldern geworden. Währenddessen liefen auch die Verhandlungen der Kirchenunion zur Gewinnung der Griechen im Osten, unter anderem auch auf den Schauplätzen in der Moldau. Zu diesem Zeitpunkt wurden die auch aus ungarischer Sicht bedeutenden Häfen Cetatea Alba

(Dnyeszterfehervár, Akkerman) und Kilia noch vom moldauischen Fürsten Elias I. kontrolliert, der gegenüber seinem Stiefbruder Stephan II., der von den Türken unterstützt wurde, immer mehr Spielraum einbüßte.

Das Jahr 1442 brachte nicht nur die Niederlage Elias I. und den endgültigen Sieg Stephans II. mit sich, sondern dank János Hunyadi, insbesondere des Langen Feldzuges, auch die Blütezeit der gegen die Osmanen gerichteten Kreuzzüge. Stephan II. benötigte gegenüber Elias I. ungarische Hilfe, während Hunyadi die Häfen am Schwarzen Meer für seine Kreuzzugspläne benötigte. Stephan entsandte zwar keine Truppen an der Seite Hunyadis in die Schlacht von Várna (Warna), verlor jedoch anschließend gegen die Genueser Cetatea Alba. Trotzdem kehrte er zu seinem Standpunkt zurück, der den Türken gegenüber freundlich, der Union gegenüber jedoch feindlich gesinnt war. Dank des Sieges Sultan Murads II. in Várna und seiner Rückkehr an die Macht kam nicht nur Cetatea Alba zurück zum moldauischen Fürsten; er durfte sogar erfolgreich um die Hand einer der Töchter Dorino Gattilusio von Lesbos anhalten (1446), was eine besondere und seltene Gnade seitens Murad war. In den folgenden Jahren jedoch rechneten die polnischen Unterstützer des Elias-Zweiges der Dynastie mit Stephan ab, bevor Hunyadi dies hätte tun können. Hunyadis Truppen brachen nämlich in das Land ein und halfen Peter II., der den Ungarn gegenüber freundlich gesinnt war, an die Macht. Kilia kam unter gemeinsame ungarisch-rumänische Herrschaft, was bis zum Jahre 1464 unverändert blieb.

Александру Шимон

ВОСТОЧНЫЕ ГРАНИЦЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ПОЛИТИКИ ЯНОША ХУНЬАДИ,
НАПРАВЛЕННОЙ ПРОТИВ ТУРОК

Резюме

В 1430 годах Венеция предприняла попытку упрочить свои позиции в районе Черного моря. После того, как турки заняли Тессалоники, интерес Венеции к северным территориям возрос. Эпоха процветания Генуи, длительное время пользовавшейся поддержкой мусульман в регионе, подходила к закату. Византии была необходима всяческая помощь, но направленная против Венеции политика короля Сигизмунда, бывшего традиционным постоянным партнером Генуи, окончилась, ибо король в это время (1429–1437) уже жил в мире с турками. Политика польского двора в Кракове, в основном бывшего сторонником Османской империи, также была проблематичной, а Литва, Валахия и Молдавия превратились в поле сражений. Между тем поляки проводили и клерикальные переговоры о союзнничестве в целях привлечения на свою сторону в том числе и восточных греков на ТВД Молдавии. В это время молдавский князь Элиас I держал под своим контролем важные и с точки зрения венгров порты Cetatea Alba (Днестерфехервар, Аккерман) и Килия и все более уступал позиции Стефану II, поддерживаемому турками.

В 1442 году был свергнут Элиас I и одержал окончательную победу Стефан II, а долгая военная кампания Яноша Хуньади явилась золотым временем в борьбе христиан с турками. Стефан II в борьбе с Элиасом I нуждался в помощи венгров, в то время как Хуньади для осуществления его крестоносных планов нужны были порты Черного моря. Король Стефан так и не направил свои войска на поддержку Хуньади в битву при Варне, хотя затем он все же потерял Cetatea Alba, и кроме того возвратился к своей прежней протурецкой и антисоюзнической позиции. Победа при Варне султана Мурада II и его

возвращение к власти имело результатом не только заполучение в свои руки Cetatea Alba молдавским князем, но в качестве особой и редкостной милости от Мурада он получил руку одной из дочерей лесбосского Дорино Гаттилузио (1446). Однако в следующем году польские приверженцы ветви династии Элиаса покончили со Стефаном, прежде чем это смог бы сделать сам Хуньади. Ибо войска Хуньади ворвались в страну и помогли занять престол настроенному дружески к венграм Петру II, а король Килия попал под совместное румыско-венгерское правление, длившееся вплоть до 1464 года.